

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

EVALUACE VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT V AZYLOVÉM
DOMĚ PRO MATKY S DĚTMI V TÍSNĚ

Bakalářská práce

Studijní obor: Sociální práce

Autor: Jana Pavlíková

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Evaluace volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne

Podpis

Děkuji Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za jeho cenné rady a podněty, které mě dovedly do zdárného konce sepsání této bakalářské práce. Za jeho trpělivost a čas, který této práci věnoval. Dále děkuji organizaci, ve které jsem mohla svůj výzkum provést, a zejména respondentům, kteří mi věnovali svůj drahocenný čas.

Anotace

Jméno a příjmení:	Jana Pavlíková
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Studijní program:	Sociální práce
Studijní program obhajoby práce:	Sociální práce
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Evaluace volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi v tísní
Anotace práce:	<p>Bakalářská práce se zabývá evaluací volnočasových aktivit v jednom z vybraných azylových domů pro matky s dětmi v tísní. Práce se zaměřuje na zjištění, zda volnočasové aktivity probíhají v bezpečném prostředí a mají terapeutický vliv na psychické zdraví uživatelék.</p> <p>V empirické části je použita kvalitativní metoda výzkumu, konkrétně případová studie s využitím polostrukturovaných rozhovorů a analýzy spisové dokumentace.</p> <p>Výzkumem jsem dosáhla zjištění, že volnočasové aktivity jsou u uživatelék oblíbené, a to právě pro pocity radosti a štěstí, které u nich zažívají. Aktivity probíhají v bezpečném prostředí a mají vliv na psychické zdraví uživatelék. Doporučeními pak je zlepšení oboustranné komunikace na výběru tématu volnočasových aktivit.</p>
Klíčová slova:	Evaluace, azylový dům, volnočasové aktivity, vztah matky a dítěte, kompetence, zdraví, bezpečí;
Title of Thesis:	Evaluation of leisure activities in the shelter for mothers with children in need
Annotation:	The bachelor thesis deals with the evaluation of leisure activities in one of the selected shelters for mothers with children in need. The thesis focuses on whether the leisure activities take place in a safe environment and have a therapeutic effect on the mental health of the users.

	<p>The empirical part uses a qualitative research method, namely a case study using semi-structured interviews and analysis of case files.</p> <p>Through research I have found that leisure activities are popular with users because of the feelings of joy and happiness they experience. The activities take place in a safe environment and have an impact on the mental health of the users. Recommendations are to improve two-way communication about the choice of leisure activities.</p>
Keywords:	Evaluation, shelter, leisure activities, mother-child relationship, competence, health, safety;
Názvy příloh vázaných v práci:	<p>Příloha č. 1 Vzor souhlasu organizace s výzkumem</p> <p>Příloha č. 2 Vzor informovaného souhlasu s účastí na výzkumu</p> <p>Příloha č. 3 Ukázka otevřeného kódování v rozhovoru</p> <p>Příloha č. 4 Ukázka zpracování jednoho z kódů</p> <p>Příloha č. 5 Ukázka listu terénního deníku</p> <p>Příloha č. 6 Okruhy a otázky do rozhovorů</p>
Počet literatury a zdrojů:	50
Rozsah práce:	69 s. (856995 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Azylové domy	11
1.1 Azylové domy a legislativa.....	13
1.2 Zaměstnanci azylových domů.....	14
2 Uživatelé azylového domu.....	17
2.1 Důvody využívání sociální služby azylového domu.....	19
2.2 Vztah matky a dítěte	21
2.3 Bezpečný prostor	23
3 Volnočasové aktivity v kontextu azylového domu.....	26
3.1 Funkce volnočasových aktivit pořádaných pro uživatelky azylového domu	27
3.2 Kompetence uživatelky azylového domu a jejich možné zlepšování prostřednictvím vhodných typů volnočasových aktivit v azylovém domě.....	29
EMPIRICKÁ ČÁST	31
4 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	31
6 Metodologie výzkumu	32
6.1 Evaluace.....	32
6.2 Použitá metoda výzkumu	32
6.3 Použitá metoda sběru dat.....	33
6.4 Výběr výzkumného vzorku a dokumentů pro potřeby výzkumu	34
6.5 Předvýzkum.....	36
6.6 Etika výzkumu.....	37
7 Rozhovory a spisová dokumentace.....	39
7.1 Zpracování rozhovorů.....	40
7.2 Interpretace rozhovorů.....	41
7.2 Mentální mapa	52
7.3 Analýza spisové dokumentace.....	53
8 Diskuze	55

Závěr	57
Seznam použité literatury a zdrojů:	59
Seznam obrázků	64
Příloha č. 1 Vzor souhlasu organizace s výzkumem.....	65
Příloha č. 2 Vzor informovaného souhlasu s účastí na výzkumu.....	66
Příloha č. 3 Ukázka otevřeného kódování v rozhovoru	67
Příloha č. 4 Ukázka zpracování jednoho z kódů	68
Příloha č. 5 Ukázka listu terénního deníku	69
Příloha č. 6 Otázky a okruhy do rozhovorů.....	70

Úvod

V této bakalářské práci se zabývám evaluací volnočasových aktivit v jednom z azylových domů pro matky s dětmi v tísni v Olomouckém kraji. Hlavním cílem práce je zjistit přednosti a nedostatky volnočasových aktivit pořádaných pracovníky azylového domu z pohledu uživatelky a pracovníků tak, aby se volnočasové aktivity pro uživatelky a jejich děti staly více atraktivní a zvýšila se jejich účast na volnočasových aktivitách, což by mohlo přispět k úspěšnějšímu sociálnímu začlenění a lepším vztahům mezi matkami a dětmi.

V souvislosti s azylovým domem, ve kterém působím, vnímám potřebu tématu volnočasových aktivit jako jednu ze zásadních. Při mé práci často pozoruji, jak se matky i jejich děti v tématu volného času ztrácejí, mají problém s jeho smysluplným naplněním a prožíváním. Některé děti se dopadem nevyplněného volného času nechávají ovlivňovat vrstevnickými skupinami a stává se, že důsledkem bývá počínání, které řeší bezpečnostní sbor Policie České republiky, neboť „vliv vrstevnických skupin je prokazatelně větší u dětí, které nemají funkční rodinné zázemí“ (Matoušek, 2005, s. 268). Jedním z úkolů pracovníka by mělo být zjištění, co je důvodem nenaplňování volného času a společně by měli pracovat na zlepšení situace tak, aby došlo k pozitivní životní změně u matek.

V kontextu uživatelky azylového domu je důležité chápat, že tyto ženy žijí v chronickém stresu a nejistotě, jež souvisejí se ztrátou domova a práce. Ve společnosti vede neznalost problematiky lidí bez domova často k jejich odsuzování a diskriminaci, a tak jsou mnohdy tyto ženy velmi osamocené a čelí životním problémům bez podpory či porozumění okolí. Většinou se jedná o ženy s nízkým sebepojetím a sebedůvěrou, které jsou společností víceméně přehlíženy. Pracovníci pomáhajících profesí by jim proto měli poskytovat podporu a pomoc v různých aspektech života, a to

včetně sociálních, emocionálních, ekonomických a kognitivních oblastí, s cílem posílit jejich vědomosti a zkušenosti, a tím zlepšit jejich životní situaci, kdy řízený volný čas by měl být využíván jako terapeutický prostředek ke zvládnání psychické zátěže jako důsledku nepříznivé životní situace.

V souvislosti s řízeným volným časem je důležité, aby pracovníci azylového domu vytvářeli bezpečný prostor bez předsudků a diskriminace, který je pro uživatelky a jejich pocit bezpečí a komfortu nezbytný. Tuto problematiku podtrhují některé zahraniční studie, na které se v mé práci odkazují.

Ve spojení s tématem evaluace volnočasových aktivit v bakalářské práci odpovídám na dvě výzkumné podotázky, kdy první podotázka se věnuje vytváření bezpečného prostoru pracovníky azylového domu při volnočasových aktivitách tak, aby byl zbaven všech předsudků či možné diskriminace, neboť bezpečný prostor je pro zapojení do volnočasových aktivit jedním z nejdůležitějších prvků, a proto by na něj měl být kladen zvýšený důraz, aby se díky němu zvýšila účast uživatelék. Druhá podotázka odpovídá na to, zda mají volnočasové aktivity terapeutický vliv na zmírňování psychické zátěže uživatelék, neboť právě tato zátěž může být pro uživatelky podstatnou překážkou v jejich rozvoji. Tato podotázka se zabývá i vztahem mezi matkou a dítětem, neboť pocit blízkosti členů rodiny má na uživatelky nesporný vliv.

V azylovém domě se denně setkávám s komplikovanými vztahy mezi matkou a dětmi. Věřím, že dobrovolné, společné a aktivní trávení volného času v kruhu rodinném dokáže vztahy v rodině vylepšit. Volný čas má vliv na budoucnost dětí, pomáhá sociálnímu začleňování osob a je samozřejmě i prevencí sociálního vyloučení.

Účelem této práce je poskytnout zaměstnancům azylového domu pro matky s dětmi v tísní zpětnou vazbu v oblasti řízeného volného času

uživatelkami tak, aby volnočasové aktivity vedly ke zlepšení jejich životní situace.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Azylové domy

V první kapitole bakalářské práce se věnuji azylovým domům jako celku. Popisuji azylové domy z pohledu různých autorů odborné literatury, azylové domy rozdělují a legislativně ukotvuji. Dále se v této kapitole zabývám pracovníky azylových domů, a to hlouběji pouze pracovníky v sociálních službách, jejich kompetencím a požadavkům na tyto pracovníky, neboť zejména pracovníci v sociálních službách pořádají volnočasové aktivity pro uživatelky a jejich děti.

Bezpečí a jistota spojená s domovem patří mezi jedny z nejdůležitějších lidských potřeb, kterou se lidé snaží uspokojovat. Vlivem různých nepříznivých faktorů můžeme o domov přijít, nebo jsme ztrátou domova ohroženi. V dnešní době představují lidé bez přístřeší krajní podobu sociálního vyloučení. Dle Hradecké a Hradeckého (1996, s. 25) pouze včasná a účinná pomoc zabrání trvalému charakteru společenského vyloučení. Ve stejné knize je možné se také dočíst, že každý člověk se se změnami ve společnosti a v jeho osobním životě vyrovnává různě, někdo snadno a rychle, jiný vůbec. Lidé, kteří se nedokáží adaptovat na změny, se stávají závislími na společnosti a je povinností společnosti se o tyto členy postarat alespoň tím, že uspokojí jejich základní potřeby (Hradecká & Hradecký, 1996, s. 31–31).

Jednou ze sociálních služeb, která se specializuje na poskytnutí podpory a pomoci lidem bez domova nebo ohroženým ztrátou domova, jsou azylové domy. Matoušek (2005, s. 323) azylové bydlení definuje jako: „službu orientovanou na naplnění základních potřeb, která může být lidem bez domova poskytována v různých formách.“ V knize *Bezdomovectví ve středním věku – příčiny, souvislosti a perspektivy* Vágnerová (2018, s. 289)

vysvětluje, že azylové domy poskytují ubytování osobám v nepříznivé sociální situaci, kdy služba je poskytována jednotlivcům i skupinám a má preventivní funkci. Kliment s Dočekalem (2016, s. 67) u popisu azylových domů zmiňují, že: azylové domy nabízejí celodenní ubytování, a to včetně poskytnutí podpory a pomoci v mnoha oblastech života, kdy je délka pobytu limitována jedním rokem, neboť takové omezení má motivovat klienty k získání vyšší formy bydlení, ale v mnoha případech se tato doba překračuje, a to z důvodu ohrožení těchto osob bezdomovectvím a následným opětovným pobytem v některém z azylových domů. Uvádějí zde nedostatečnost azylových domů pro různé cílové skupiny, jako např. pro páry a osoby se zdravotním postižením.

Výše v kapitole vymezují pojetí azylových domů v české odborné literatuře, avšak fungování azylových domů musí především vycházet ze zákona o sociálních službách, proto tuto sociální službu v následné podkapitole popisují z pohledu zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdější předpisů a vyhlášky 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

1.1 Azylové domy a legislativa

V této kapitole vymezují azylové domy dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

V zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, se uvádí, že azylové domy jsou, dle § 53, službou sociální prevence, kdy tato služba napomáhá zabránit sociálnímu vyloučení osobám ohroženým sociální situací a návyky. Cílem je pomoc v překonání nepříznivé sociální situace.

V § 57 téhož zákona se pak uvádí, že azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení a obsahují základní činnosti, jako poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. V § 76 je pak uvedeno, že azylové domy jsou sociální službou poskytovanou za úhradu, kdy maximální výši úhrady stanoví prováděcí právní předpis (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů). Úhrada za tuto službu je přesně upravena vyhláškou 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, a to v § 22 odst. 2.

Azylové domy nejsou zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, nijak rozřazeny, přesto se dělí dle cílových skupin nejčastěji na:

- a) azylové domy pro muže,
- b) azylové domy pro ženy,
- c) azylové domy pro matky s dětmi v tísni,
- d) azylové domy pro rodiny s dětmi.

Dále se azylové domy mohou rozdělovat např. na azylové domy s veřejnou adresou a azylové domy s utajenou adresou. Azylové domy s utajenou adresou slouží především pro oběti domácího násilí.

Já svůj výzkum realizuji ve vybraném azylovém domě pro matky s dětmi v tísní v Olomouckém kraji, a jak uvádí Matoušek (2013, s. 428), v azylových domech nacházejí matky a děti chráněné dočasné bydlení a dochází v nich k podpoře a zlepšení jejich životního fungování. Uživatelé azylových domů ale nemusí být jen matky a jejich děti, v mnoha případech to jsou ženy, kterým byly děti svěřeny do některé z forem náhradní péče.

Všechny činnosti v azylových domech jsou uživatelům poskytovány s nejvyšší možnou mírou pomoci a podpory od pracovníků azylového domu tak, aby se uživatelé v průběhu služby co nejvíce osamostatnili a nabyli kompetence k úspěšnému sociálnímu začlenění a získání vlastního bydlení. Proto se v další podkapitole věnuji právě zaměstnancům azylových domů.

1.2 Zaměstnanci azylových domů

V následující podkapitole popisují zaměstnance azylových domů, a to z pohledu české odborné literatury a zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zaměstnanci azylových domů jsou neoddelitelnou součástí práce s uživateli. Úspěšná spolupráce mezi uživatelem a pracovníkem je důležitá pro posunutí uživatele v jeho životě. Ovšem, jak uvádí Vágnerová (2018, s. 134), může na tomto typu služby vzniknout závislost, a to hlavně u lidí, kteří se nikdy nenaučili žít samostatně nebo dřívější návyky již ztratili a azylový dům je pro ně cílovou stanicí – nejvyšším standardem bydlení, kterého mohou dosáhnout. Může ovšem nastat i situace, kdy klient odmítá brát službu azylového domu jako součást pomoci v životě a přijímá ji jen jako

dočasné poskytnutí přístřeší a spolupráci s pracovníky azylového domu by se nejrady vyhnul. O to víc pak záleží na kvalitě zaměstnanců azylového domu – na jejich kvalifikaci, přístupu, osobnostní charakteristice, neboť nesmíme zapomínat, že: „empatie, opravdovost a vřelost jsou jedny z nejdůležitějších podmínek úspěšné práce s klientem“ (Hartl & Hartlová in Matoušek, 2003, s. 54). Na druhou stranu však Vágnerová (2018, s. 278) uvádí, že i přes potřebnost pomoci ji lidé bez domova mohou odmítat.

Matoušek (2003, s. 52–54) ve své knize uvádí 5 obecných předpokladů pro pracovníka pomáhající profese, a to: zdatnost a inteligenci, přitažlivost, důvěryhodnost, komunikační dovednosti a empatii. Pro výkon pomáhající profese je nezbytné nabytí kompetencí, kdy Havrdová (1999, s. 48–97) popisuje následující kompetence: rozvíjet účinnou komunikaci, orientovat se a plánovat postup, podporovat a pomáhat k soběstačnosti, zasahovat a poskytovat služby, přispívat k práci organizace a odborně růst. V azylových domech obvykle působí jako zaměstnanci sociální pracovníci a pracovníci v sociálních službách. Vzhledem k tomu, že v azylovém domě, ve kterém provádím svůj výzkum, volnočasové aktivity s užívatelkami plánují a realizují pouze pracovníci v sociálních službách, popíšu v této části pouze tyto pracovníky.

Pracovníkem v sociálních službách dle § 116 odst. 1) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, je tedy ten, kdo provádí činnosti související výkonem této profese. Jde např. o: přímou obslužnou péči, pečovatelskou činnost, základní výchovnou nepedagogickou činnost, poskytování základního sociálního poradenství. Pracovník musí splňovat některé předpoklady, jako např. bezúhonnost, svéprávnost a zaměstnavatel mu musí zabezpečit vzdělávání v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů).

V první kapitole bakalářské práce sociální službu azylových domů popisuji a definuji z pohledu českých odborníků, zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Uvádím, že hlavním předpokladem pro využívání této služby je ztráta jedné z hlavních lidských potřeb, a to potřeba jistoty a bezpečí. Dále v první kapitole zmiňuji hlavní cíle a úkoly služby, zásady jejího fungování a poskytování. Uvádím zde i některé problémy související se službou azylových domů. V podkapitole o zaměstnancích azylového domu zmiňuji předpokládané osobnostní rysy, kompetence a požadavky dle zákona č. 180/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, na zaměstnance azylových domů, konkrétně pracovníky v sociálních službách.

Uživateli azylových domů, zejména pak matkami s dětmi a jejich vztahu jako prevencí sociálního vyloučení a potřebou bezpečného prostoru, se zabývám v následující kapitole.

2 Uživatelé azylového domu

Ve druhé kapitole bakalářské práce se věnuji uživatelům azylového domu. V této kapitole uvádím nejen obecné důvody, které vedou k nutnosti využívání této služby, ale zahrnuji zde i pojmy související s bezdomovectvím, těmi jsou nepříznivá sociální situace, sociální vyloučení a sociální začleňování. Samostatně se pak věnuji uživatelkám azylového domu pro matky s dětmi v tísní. S ohledem k dílčím cílům bakalářské práce do této kapitoly zahrnuji i možné vlivy na vztah matky s dítětem.

Uživatelé azylového domu jsou, jak uvádím v první kapitole, „osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“ (§ 57 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů), a proto bude následovat vysvětlení základních pojmů souvisejících se ztrátou bydlení.

Nepříznivá sociální situace

V § 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, je pojem nepříznivé sociální situace vymezen jako: „oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením“.

Sociální vyloučení

Matoušek (2005, s. 47) uvádí, že sociální vyloučení je založeno na mnoha faktorech, např. na příslušnosti k národnostní menšině,

neuspokojivém vybavení, nedostatečném vzdělání, špatném zdravotním stavu a ztrátě sociálních kontaktů. Jako hlavní příčinu uvádí dlouhodobou nezaměstnanost. Sociální vyloučení lze chápat jako vyloučení osob nebo sociálních skupin z majoritní společnosti (Matoušek, 2013, s. 232) a může vyplývat z přerušení, nebo nevytvoření sociálních vazeb s běžnou společností (Baláš et al., 2010, s. 15), kdy vědomí sociálního vyloučení je velmi stresující (Vágnerová, 2013, s. 101). V knize *Pohled na bezdomovství v České republice* se uvádí, že sociální vyloučení může být stavem i procesem, kdy stavem se rozumí, že jedinec nebo skupina se nepodílí na ekonomickém, sociálním a politickém životě společnosti. Procesem se rozumí vytlačování jedinců či skupin na okraj společnosti a zamezování opětovnému začlenění. Výsledkem sociálního vyloučení je pak chudoba (Kliment & Dočekal, 2016, s. 29–30). Osoby zdravotně či sociálně znevýhodněné jsou, sociálním vyloučením, nejzranitelnější skupiny (Hradecká & Hradecký, 1996, s. 25).

Sociální začleňování

Matoušek sociální začleňování definuje jako proces začleňování vyloučených či vyčleněných osob nebo sociálních skupin z převažující společnosti zpět do společnosti, nebo jako aktivitu, která vede k začlenění a mělo by být základní snahou sociálního státu (Matoušek, 2013, s. 171, 232). „Je úkolem státní správy, aby svým občanům ocitnuvším se v krizi podala pomocnou ruku“ (Vacínová in Průdková & Novotný, 2008, s. 37). Hradecká s Hradeckým dodávají, že je to úkolem nejen státu, ale i všech občanů s tím, že především stát musí najít způsob a mechanismus poskytnutí sociální pomoci (1996, s. 25, 68). Vágnerová (2013, s. 205) u osob bez přístřeší uvádí, že: proces začleňování lze chápat jako komplexní resocializaci osoby, kdy jedinec přestává být sociálně vyloučeným a opět se stává plnohodnotným

členem společnosti. Tento proces probíhá v několika krocích a končí až několik let po získání přístřeší.

2.1 Důvody využívání sociální služby azylového domu

Důvodů pro využívání sociální služby azylového domu může být mnoho, neboť osobou bez domova se může, ve své podstatě, stát kdokoli, ať se jedná o drogově závislou osobu, seniora, vysoce vzdělanou osobu, samoživitelku atp... V odborné literatuře se příčiny bezdomovectví rozdělují různým způsobem. V knize *Bezdomovectví* se rozdělují na vnější a vnitřní příčiny, kdy: **vnější příčiny** jsou výsledkem interakce ekonomicko-politické situace země a celkového společenského klimatu. Příkladem může být vysoká míra nezaměstnanosti, chudoba, nedostatečné zabezpečení ve stáří a nemoci, nedostupnost bydlení, diskriminace národnostních menšin, ale také institucionální příčiny, jako neschopnost samostatného života u lidí propuštěných z výkonu trestu či ústavní výchovy. **Vnitřní příčiny** jsou způsobeny životními podmínkami osob a skupin – materiálními, vztahovými a osobními. Příkladem může být ztráta zaměstnání, dluhy, rozpad rodiny, nedostatečné vzdělání (Průdková & Novotný, 2008, s. 15–16).

Společností je na osoby bez domova často nahlíženo jako na líné, slabé, hendikepované, náchylné k různým problémům, společnostmi jsou diskriminovány. S ohledem k těmto stereotypním postojům je pro osoby bez domova velmi těžké zařadit se zpět do společnosti (Glumbíková et al., 2018, 165–168).

Výše popisují obecné důvody bezdomovectví a vnímání tohoto fenoménu společností. Pro potřeby bakalářské práce níže popisují důvody pro využívání služby azylového domu pro matky s dětmi v tísní.

Důvody využívání sociální služby azylového domu pro matky s dětmi

Matoušek (2013, s. 430) mezi hlavní důvody využívání této služby řadí domácí násilí, ztrátu přístřeší, bytové podmínky ohrožující zdraví a život, neschopnost zvládnout krizovou situaci, nevyhovující rodinné prostředí, ohrožení řádné výchovy, vývoje a zdraví dětí. Hradecká s Hradeckým (1996, s. 56) uvádějí jako nejčastější příčinu chudobu. Podle Průdkové s Novotným (2008, s. 25) jsou nejčastější příčinou nevyhovující partnerské vztahy. Z výzkumné zprávy *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy* vyplývá, že důvody, které přivedly ženy do azylových domů, jsou téměř vždy kombinací několika příčin, kdy hlavní příčinou je rozpad rodinných a partnerských vztahů, dále domácí násilí, chudoba a ekonomická nouze, absence dostupného a bezpečného bydlení. Jako další příčiny jsou zde uváděny alkoholové a nealkoholové závislosti, duševní onemocnění, psychické potíže a sociální vyloučení jako rodinná anamnéza (Hetmánková, 2013, s. 10–14). Důvody bezdomovectví u žen budou celosvětově víceméně velmi podobné, neboť z australské výzkumné studie vyplývají tyto důvody: krize bydlení, finanční potíže, domácí násilí, problémy v rodinných vztazích, závislosti, zdraví (Warburton et al., 2022, s. 6).

Perspektiva sociálního začlenění je u žen bez domova obtížná, neboť jsou politicky, ekonomicky, kulturně a společensky utlačovány institucemi z důvodu příslušnosti k určité společenské skupině. Ženy a děti bez domova jsou diskriminovány ze strany zdravotnictví, škol, zaměstnavatelů, úřadů. Místo pomoci a podpory se jim často dostává pouze kontroly a jsou, v mnoha oblastech života, společností zneschopňovány. Kontroly se jim často dostává i ze strany pracovníků azylového domu (Glumbíková et al., 2018, s. 165–173). „Lidé se potřebují dorozumívat, touží přijímat a cítit, že jsou přijímáni, potřebují vzájemnost, aby zazněla jejich jedinečnost“ (Matoušek, 2003, s. 153), a to společnost směrem k lidem bez domova ještě mnohdy neumí.

Výše uvedené důvody jsou pro ženy často velmi nepřekonatelné, což je jedna z příčin dlouhodobých, či opakovaných pobytů v azylovém domě a neschopnosti opětovného začlenění do společnosti. Hetmánková (2013, s. 7) uvádí, že ženy bez domova jsou často stigmatizovány samotným „bezdomovectvím“, které tak je i bariérou v pomoci jim. Účinnou pomocí je pak citlivá terminologie a důstojná komunikace ze strany policie, úřadů či poskytovatelů služeb. Vágnerová (2018, s. 275) uvádí, že příčiny bezdomovectví mohou vznikat již od raného dětství, a to jak genetickými dispozicemi jedince k určitému chování, tak dysfunkčním rodinným prostředím. Proto se v následující podkapitolách věnuji vztahu matky s dítětem a bezpečnému prostředí.

2.2 Vztah matky a dítěte

Na správný vývoj dítěte má velký vliv rodina, kdy její primární funkcí je ovlivňování vývoje jedince a vytváření citové vazby, která bude celý život člověka ovlivňovat v pojetí citů a modelů chování. Jedinec si prostřednictvím rodiny také osvojuje stupnici hodnot, díky které se připravuje na společenský život (Jedlička, 2015, s. 35). V prvních obdobích života má na jedince nesporný vliv zejména matka. Vytvoření hluboké a trvalé citové vazby je charakteristickým znakem rodiny (Matějček, 1992, s. 29), kdy matka je základem vztahu k člověku, které si dítě utváří, a jeho důvěry v okolní svět (Langmeier & Matějček, 2011, s. 139–141). Členové rodiny jsou k sobě připoutáni vztahem, který označujeme vazbou. Vazba je emocionální pouto, které specificky spojuje dva lidi a může být pozitivní i negativní (Bowlby in Brisch, 2012, s. 15) a jednou z podmínek jejího utváření je množství a kvalita společně stráveného času (Matoušek & Pazlarová, 2014, s. 73, 82). Rodiče si zpravidla citový vztah s dítětem uvědomují a snaží se jej udržet.

Tvorba a kvalita vztahu pak závisí na délce a kvalitě společně stráveného času a vzájemném sdílení (Matějček, 1992, s. 29–33).

Se vztahem matky dítěte se úzce pojí naplňování potřeb, kdy prostřednictvím rodiče je naplňována většina potřeb dítěte. Vztah mezi matkou a dítětem vzniká již v těhotenství a upevňuje se celé dětství (Matoušek, 2003, s. 83, 92). Matějček s Dytrychem (1994, s. 196–197). rozdělují potřeby člověka na základní **biologické** (teplo, potrava, dýchání apod.) a základní **psychické** potřeby, které musí být již od narození dostatečně uspokojovány. Mezi základní lidské psychické potřeby patří i potřeba emocionálních a sociálních vztahů k osobě matky a dalších primárních vychovatelů. Vlivem dostatečného neuspokojování psychických potřeb dochází k psychické deprivaci. Thorová (2015, s. 40) uvádí, že uspokojování či naopak neuspokojování emočních potřeb dítěte rodičem je jedním z faktorů zvládnání stresových situací v životě člověka. Potřeba citové vazby je však nejen důležitá pro dítě, ale neméně i pro rodiče, jako záruka životní jistoty a bezpečnosti v uspokojování citových potřeb (Matějček, 1992, s. 43).

Úloha matky (rodiče) v životě dítěte je velmi důležitá pro správný celoživotní vývoj člověka. Pocit jistoty a bezpečí vede k bezproblémovému osobnímu rozvoji. Způsob prožívání dětství a dospívání ovlivňuje člověka po celý jeho život. Projevy chování rodičů v dysfunkční rodině přijímají děti za své a následně se chovají stejně. Nápodoba rodičů v dysfunkční rodině je jednou z příčin nezvládnutí dospělosti a selhání v mnoha oblastech života (Vágnerová, 2018, s. 275–276). „Mateřská péče je důležitá pro mentální zdraví v dětství stejně jako vitaminy a proteiny pro zdraví fyzické“ (Bowlby in Thorová, 2015, s. 147) a „vztah dítěte k matce je za běžných okolností nejdůležitějším vztahem“ (Bowlby in Novák, 2008, s. 12). „Dítě nemůže získat základní pocit jistoty bez jistoty v blízkých lidech a taktéž si nemůže osvojit žádoucí dovednosti, postoje a hodnotovou orientaci, aniž by nebylo

vystaveno trvalému působení angažovaných dospělých pečovateli“ (Matoušek, 2003, s. 183). Nedostatek péče ze strany rodičů může vést k nízkému sebevědomí a sebeúctě. Tyto děti jsou pak častěji ohroženy sociálním vyloučením a jsou náchylnější k různým formám zneužívání. Děti na okraji společnosti jsou často vnímány jako špatné (Pearce, 1995, s. 1–2). Matky je potřeba k trávení volného času motivovat, podporovat a dodávat jim v oblasti péče o dítě sebevědomí, neboť pokud jsou na výchovnou a ekonomickou stránku rodiny samy, bez patřičné podpory okolí, může jejich zájem o dítě ochabovat, a to právě v důsledku nedostatku času z důvodů starostí o rodinu. Dítě je pak odkázáno samo na sebe a v jeho životě může vzniknout příležitost ke společensky nevhodnému chování (Langmeier & Matějček, 2011, s. 144).

2.3 Bezpečný prostor

Důležitým prvkem volnočasových aktivit je vytvoření prostředí bez předsudků, které je klíčovou složkou volnočasových aktivit, jež řeší neduhy spojené se sociálním vyloučením. Trussell a Mair (2010, s. 524) upozorňují na fakt, že pocit zranitelnosti může vést k nezapojení se do aktivit. Bezpečný prostor je takový, kde jsou uživatelky přijímány bez předsudků, nejsou posuzovány, souzeny, cítí se v bezpečí, mají pocit běžného života (Trussell & Mair, 2010, s. 529), o prostředí bez předsudků hovoří i Pávková (2008, s. 77), jako o „odpedagogizovaném“ prostoru, ve kterém je hlavním činitelem opravdový vztah založený na vzájemném respektu a přijetím odlišnosti toho druhého. Uvádí, že akceptování, přirozený prostor a vztah jsou základními předpoklady pro možnost pedagogického působení. A volný čas by se měl odvíjet od iniciativy, nápadů, představ, požadavků a problémů osob, pro které je určen. Graf (2022, s. 9–11) uvádí, že lidé mají tendence rozdělovat ostatní

do sociálních kategorií, a to hlavně z důvodů zjednodušení informací o lidech ve svém okolí. O lidech v sociálních kategoriích si pak vytváří stereotypy. Sociální skupiny vyvolávají emoce, kdy odpovědím na tyto emoce říkáme předsudky, a právě na základě předsudků skupiny hodnotíme, Weinerová (2014, s. 9) dodává, že předsudky jsou již konkrétními postoji a samotná diskriminace pak formou chování. Pro osoby bez domova je nesmírně důležité vytvářet bezpečný prostor, kde zažívají respektující chování, přijetí, možnost kontroly nad tím, co o sobě řeknou (Kolářová et al., 2016, s. 45). Vytváření bezpečného prostoru bez předsudků v azylovém domě je úkolem pracovníků, neboť opakované diskriminační projevy vedou ke stresu, který zhoršuje všechny formy zdraví a sociální začlenění (Graf, 2022, s. 17). O důležitosti role pomáhajících pracovníků v poskytnutí bezpečného prostoru hovoří i Trussell a Mair (2010, s. 523), zvláště pak o nutnosti navázání důvěrného vztahu s klientem. Násilí taktéž vede ke snížení sebevědomí a obvykle se stupňuje (Kalibová, Pawlik & Bihariová, 2016, s. 13). Graf (2022, s. 19) uvádí, že jednou z neefektivnějších metod na snižování předsudků je meziskupinový kontakt, což v kontextu azylového domu jsou právě volnočasové aktivity.

Ve druhé kapitole bakalářské práce definuji uživatele azylových domů z pohledu zákona a odborné literatury. Popisuji důvody k využívání sociální služby azylových domů a vymezuji některé pojmy s tím spojené – bezdomovectví, nepříznivá sociální situace, sociální vyloučení a začlenění. Věnuji se vztahu matky s dítětem, jako prevenci před sociálním vyloučením, neboť právě rodina má největší vliv na utváření postojů a hodnot člověka v životě. Dále pak v kapitole popisuji bezpečný prostor jako prostor, ve kterém je sociálně vyloučeným osobám poskytováno bezvýhradné přijetí jejich osoby.

Jakým způsobem ovlivňují volnočasové aktivity psychické zdraví a životní kompetence uživatelů azylového domu, popisují v rámci následující kapitoly.

3 Volnočasové aktivity v kontextu azylového domu

V třetí kapitole bakalářské práce se věnuji možnostem trávení volného času uživatelkami a jejich dětmi v azylovém domě. Vymezuji pojem volného času, uvádím funkce a typy volnočasových aktivit pro uživatele azylového domu, jejich možný vliv na kompetence uživatelů a volný čas jako prostředek zvládnání stresu.

Volný čas

„Volný čas je zajímavý fenomén v lidském životě, ve kterém dochází nejen k proměně jeho obsahové náplně v souvislosti s vývojem jedince, ale mění se i jeho časová dotace, a především jeho význam jako takový“ (Janiš & Skopalová, 2016, s. 21). Z knihy *Time, leisure and well-being* je patrné, že pojem volného času se poprvé objevuje ve starém Řecku, kdy jej začali používat filozofové Platón, Aristoteles a Epikúros. Volný čas označili pojmem schóle a zejména pro Platóna byl význam volného času v životě jedince důležitější než práce (Zuzanek, 2022, s. 7–15). Existuje několik pohledů a přístupů k volnému času, ale jednoznačné vymezení jako takové chybí (Janiš & Skopalová, 2016, s. 12). V knize *Pedagogika volného času* se lze dočíst, že: volný čas je opakem času pro práci a povinnosti (Průcha et al. in Pávková et al., 2008, s. 13). Bakalář uvádí, že: „je to čas, v němž je člověk více než sám sebou, kdy nejvíce patří sobě, kdy koná z větší části svobodně a dobrovolně činnosti pro sebe a ze svého vnitřního zájmu pro druhé. V tomto smyslu přináší také bezprostřední užitek sobě i druhým“ (Janiš & Skopalová, 2016, s. 34). Do volného času se zahrnují činnosti jako odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti a vzdělávání, dobrovolnictví. Způsob trávení volného času ovlivňuje sociální prostředí jedince a je jedním z důležitých ukazatelů životního stylu. Na utváření postojů k volnému času se významným způsobem podílí rodina (Pávková, 2008, s. 29–30).

3.1 Funkce volnočasových aktivit pořádaných pro uživatelky azylového domu

Volný čas se může stát aktivizujícím činitelem života (Hofbauer, 2004, s. 11) a jeho kvalitní a efektivní využívání plní několik funkcí (Janiš & Skopalová, 2016, s. 51). Prostřednictvím volného času dochází k seberealizaci, pocitu uspokojení a pozitivnímu sebehodnocení (Pávková et al., 2008, s. 13–40). „Uspokojení potřeb spojené s trávením volného času přináší spokojený život“ (Pospíšil, 2023, s. 51). Pracovní terapie není ani tak o výsledku samotném, jako spíše o vzbuzení snahy, touhy po uplatnění, dosažení pocitu smysluplnosti a motivace ke změně pojetí života (Baláš et al., 2010, s. 18–19). Výzkumy ukazují, že volnočasové aktivity mohou zlepšovat sociální život, osobní pohodu a sebevědomí (Schwan et al., 2018, s. 356). Jednou z funkcí volnočasových aktivit v azylovém domě je i možnost navázání silného vztahu s pracovníky organizace (Trussell & Mair, 2010 s. 523). Volný čas v dospělosti je určován trávením volného času v dětství, rodič je odpovědný za trávení volného času svých dětí (Janiš & Skopalová, 2016, s. 46).

Každá jednotlivá volnočasová aktivita pro uživatelky azylového domu by měla splňovat některou z výše uvedených funkcí, nebo jejich kombinaci, a to tak, aby uspokojovala potřeby uživatelky azylového domu a jejich dětí, nebo k získání, udržení, či prohloubení kompetencí uživatelky. Potřeby uživatelky azylového domu vycházejí z příčin bezdomovectví u žen, a jsou to zejména sociální vztahy, finance, bydlení, zdraví, práce, sebedůvěra a přijetí (Glumbíková & Gojová, 2016, s. 26).

Volnočasové aktivity jako nástroj zvládání stresu

Obyvatelky azylového domu jsou zatíženy vysokou mírou stresu vyplývajícího nejen ze životní situace, ale i z interakce mezi uživatelkami navzájem a mezi uživatelkami a pracovníky. Tyto obtíže mají počátek ještě dlouho předtím, než začnou využívat sociální služby. Z důvodu dlouhého trvání zátěže nazýváme tento stres chronickým (Klitzing, 2003, s. 176, 179). Lidé bez domova často trpí psychickými problémy, jako depresemi, úzkostmi, beznadějí či sníženým sebevědomím, kdy právě ztráta domova tyto pocity umocňuje. Pracovníci pomáhajících profesí tak mají jedinečnou příležitost využít volnočasových aktivit jako prostředků zvládání stresu, zvyšování sebeúcty a pocitů spokojenosti (Kneustat et al., 2010, s. 291). Jednou z možností zvládání stresu mohou být použity různé volnočasové aktivity, jako pozornost odvracející strategie zvládání stresu. Tyto strategie mají za úkol rozptýlit a odvrátit pozornost jedince od stresové situace (Nakonečný, 2015, s. 533). Volnočasové aktivity pomáhají rozptýlit myšlenky o problémech a zvládat negativní emoce, které jsou způsobeny negativními životními událostmi. Dokonce jich může být využito jako optimistického pohledu do budoucnosti a k pozitivní změně osobnosti (Kleiber in Klitzing, 2003, s. 171). Volnočasové aktivity tak mohou přispět k vyšší kvalitě osobního i rodinného života a mohou být základní součástí řešení některých problémů, které s sebou nese život v chudobě a sociálním vyloučení. Zmírňují stres a pomáhají zvyšovat úroveň dovedností, zároveň odvrací následky marginalizace a stávají se prostředkem zapojení do společenského života a začlenění. Slouží i jako prostředek relaxace (Trussell & Mair, 2010, s. 514–518). Volnočasové aktivity pro osoby bez domova mohou být zásadní pro zvládání běžného každodenního života a udržení duševního zdraví. Někdy mohou být i strategií pro přežití. Pro tyto účinky lidé bez domova volnočasové aktivity vyhledávají jako formu terapie (Schwan et al., 2018, s. 362–363). Z výzkumu

Dawsona a Herringtona vyplývá, že volnočasové aktivity mají pozitivní vliv na zlepšení sebevědomí, snížení stresu, možnosti dostat se do společnosti a stýkat se s lidmi, rodinné vztahy, smysluplné využití času, zábavu a relaxaci (Trussell & Mair, 2010, s. 518). Volnočasové aktivity, ať už se jedná o sledování televize, čtení, setkávání se s ostatními u řízených volnočasových aktivit apod., jako jednu z forem zvládnání chronického stresu popisuje ve svém výzkumu i Klitzing (2003, s.181).

3.2 Kompetence uživatelů azylového domu a jejich možné zlepšování prostřednictvím vhodných typů volnočasových aktivit v azylovém domě

Součástí péče o dítě jsou i rodičovské kompetence, což jsou schopnosti a dovednosti rodičů uspokojovat potřeby dítěte tak, aby docházelo ke zdravému vývoji dítěte (Kotalová et al., 2018, s. 6). Rodina má být prvotním prostředím pro vytváření podmínek k volnočasovým aktivitám a zároveň i inspirátorem, podporovatelem a realizátorem (Hofbauer, 2004, s. 61). Matky v nepříznivé sociální situaci jsou však, z různých důvodů – např. stresu, traumatu, postojů původní rodiny, financí, omezené k vytváření podmínek ke smysluplnému trávení svého volného času, nebo volného času s dětmi, proto velmi často vstupuje do volnočasových aktivit pracovník azylového domu, který by měl být hlavně rádcem, instruktorem a inspirátorem činností (Pávková et al., 2008, s. 74).

Obecně lze volnočasové aktivity rozdělit následovně:

- a) kulturní;
- b) sportovní;
- c) sociální;

- d) vzdělávací;
- e) veřejné;
- f) rekreační a cestovatelské;
- g) hobby a manuální aktivity.

(Duffková et al., 2007, s. 121).

Typy volnočasových aktivit pro uživatelky azylového domu a jejich děti by měly vycházet z jejich životních potřeb a důvodů, které je přivedly k sociálnímu vyloučení, neboť nedostatečné uspokojování potřeb vytváří handicap komplikovaného uplatnění ve společnosti a jejich uspokojování vyžaduje vyšší úsilí, u kterého se předpokládá, že nebude jen na znevýhodněné osobě, ale i na pomáhajícím pracovníkovi (Matoušek, 2013, s. 222).

V kapitole o volném čase uvádím vznik volného času jako pojmu a vysvětluji jej z pohledu různých autorů. V dílčích částech se zabývám funkcemi, a to zejména volnočasovými aktivitami, jako nástrojem zvládnání stresu, a typy volnočasových aktivit v souvislosti s kompetencemi uživatelek azylových domů.

EMPIRICKÁ ČÁST

4 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem práce je zjistit přednosti a nedostatky volnočasových aktivit pořádaných pracovníky azylového domu z pohledu uživatelů a pracovníků tak, aby se volnočasové aktivity pro uživatelky a jejich děti staly více atraktivní a zvýšila se jejich účast na volnočasových aktivitách, což by mohlo přispět k úspěšnějšímu procesu sociálního začleňování.

Pro naplnění cíle předmětu práce jsem stanovila ještě dva dílčí cíle, a to, do jaké míry jsou volnočasové aktivity pořádány v bezpečném prostředí bez agresivity a předsudků, neboť bezpečný prostor je pro zapojení do volnočasových aktivit jedním z nejdůležitějších prvků, a proto by na něj měl být kladen zvýšený důraz, aby se díky němu zvýšila účast uživatelů. Druhá podotázka odpovídá na to, do jaké míry mají volnočasové aktivity terapeutický vliv na zmírňování psychické zátěže uživatelů, protože chronický stres může být pro uživatelky podstatnou překážkou v jejich rozvoji. Tato podotázka se zabývá i vztahem mezi matkou a dítětem, neboť pocit blízkosti členů rodiny má na uživatelky nesporný vliv.

Hlavní výzkumná otázka zní:

- Jaké jsou přednosti a nedostatky volnočasových aktivit z pohledu uživatelů a pracovníků azylového domu?

2 dílčí výzkumné podotázky:

- Jak volnočasové aktivity ovlivňují psychickou zátěž uživatelů a jaký je jejich terapeutický účinek?

- Jakým způsobem je při volnočasových aktivitách utvářeno bezpečné prostředí?

6 Metodologie výzkumu

V této části bakalářské práce se zabývám samotnou metodologií výzkumu. Definuji pojem evaluace, popisuji výzkumný vzorek a zvolenou metodu výzkumu. Objasňuji důvody ke zvolení příslušné metody výzkumu a výběru výzkumného vzorku.

6.1. Evaluace

Bednář (2012, s. 27) se o evaluaci v sociálních službách zmiňuje jako o určení hodnoty, které představuje systematický proces sběru informací, jež umožňuje pravidelné posuzování a ověřování poskytovaných služeb. Slouží k identifikaci problémů a nedostatků a poskytuje prostředky ke zlepšování procesů. Evaluace je klíčovým nástrojem pro zvyšování kvality sociální práce a sociálních služeb a také pro kontrolu dosahování stanovených cílů. Evaluace slouží ke zjištění efektivity sociální intervence a k odstranění nebo zmírnění sociálních problémů (Holasová, 2014, s. 106). Hendl s Remrem (2017, s. 271) dodávají, že cílem evaluace je ověření účinnosti, vhodnosti a správnosti intervencí a získávání zpětné vazby na ně.

6.2 Použitá metoda výzkumu

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní metodu výzkumu, konkrétně případovou studii, neboť cílem mé práce je získání souhrnných informací o volnočasových aktivitách pořádaných zaměstnanci jednoho z azylových domů v Olomouckém kraji. Jak uvádí Švaříček se Šedovou (2007, s. 24, 25), kvalitativní výzkum je hluboké prozkoumání široce definovaného jevu a cílem je získání co největšího množství informací o tomto jevu. Získané teorie jsou platné pouze u zkoumaného vzorku. Případovou studií se pak rozumí

podrobné studium jednoho nebo několika málo případů (Hendl, 2005, s. 104), a je považována za jednu z metod k dosažení porozumění složitým sociálním jevům (Švaříček & Šedová, 2007, s. 96–97).

6.3 Použitá metoda sběru dat

V rámci své případové studie jsem využila triangulaci, neboť právě triangulace zkoumá jev z více stran (Švaříček & Šedová, 2007, s. 204). Použila jsem kombinaci několika zdrojů a metod – polostrukturované rozhovory s pracovníky azylového domu, polostrukturované rozhovory s uživatelkami azylového domu a analýzu spisové dokumentace.

K polostrukturovaným rozhovorům jsem přistupovala tak, že jsem si nejprve zvolila okruhy, ke kterým jsem přiřadila otázky. Okruhy jsou zvoleny s ohledem k cíli práce a jsou zaměřené na:

- přednosti a nedostatky volnočasových aktivit,
- kompetence uživatelék,
- vztah matky s dítětem (dětmi),
- pohoda a bezpečnost během volnočasových aktivit,
- sebepojetí a sebedůvěra uživatelék,
- potřeby a doporučení.

Baterie otázek k jednotlivým okruhům je jiná pro pracovníky i pro uživatelky. V případě potřeby jsem otázku formulovala s ohledem k porozumění participanta tak, aby ji co nejlépe pochopil a rozhovor byl otevřený a důvěrný, participant se cítil příjemně a výsledky výzkumu nebyly ovlivněné neporozuměním, neboť vědomé používání jazyka má posilovat sebeúctu, schopnost samostatného jednání a nestigmatizovat (Kalibová, Pawlik & Bihářiová, 2016, s. 7). Rozhovory se odehrávaly ve společenské místnosti azylového domu, pouze za přítomnosti participanta a výzkumníka, a to právě z důvodu klidu, bezpečí a osobní pohody participanta.

V případě analýzy dokumentů jsem použila data za 2 roky zpět, neboť dřívější data jsem nemohla využít pro jejich nemožnost získání, kdy sociální služba fungovala pod patronací jiné organizace.

6.4 Výběr výzkumného vzorku a dokumentů pro potřeby výzkumu

Pro svůj výzkum jsem si vybrala jeden z azylových domů pro matky s dětmi v tísní v Olomouckém kraji. Volbu tohoto azylového domu jsem provedla záměrně s ohledem na mou osobní zkušenost, která je přínosem pro zvolenou výzkumnou metodu a zpětnou vazbu výsledků výzkumu.

Cílem této služby je posílení kompetencí matek ve všech oblastech života a podpora jejich samostatnosti v budoucnosti, což by mělo zahrnovat i účast na volnočasových aktivitách.

Při výběru výzkumného vzorku z řad uživatelů služby jsem vycházela z počtu uživatelů využívajících sociální službu v době výzkumu, což bylo 6 uživatelů. Maximální počet uživatelů služby je 7. Do svého výzkumu jsem však zahrнула pouze 5 uživatelů, neboť jedna z nich využívala sociální službu velmi krátce – pár dnů, a jelikož se nezúčastnila žádné volnočasové aktivity, neměla tak zkušenost s pořádanými volnočasovými aktivitami. Pro identifikaci jsem každou z uživatelů označila písmenem U a podle pořadí rozhovoru ji přidělila číslo. Rozhovory tedy vznikly s uživatelkami U1, U2, U3, U4 a U5. Uvedené participantky s rozhovory souhlasily a při samotných rozhovorech vládla uvolněná a příjemná atmosféra. Rozhovory byly realizovány v průběhu měsíce ledna 2024. Riziko, které jsem předem identifikovala, mohlo být v ovlivnění jednoho z rozhovorů vyšší mírou sympatie k výzkumníkovi od jedné z uživatelů, což se nakonec nepotvrdilo a participantka se zmiňovala o aktivitách všech zaměstnanců

azylového domu. Jedna z participantek byla při rozhovoru ve vysokém stupni těhotenství a pro vyšší pocit bezpečí jsme v průběhu rozhovoru dělaly delší pauzy. U čtyř z pěti participantek jde o opakovaný pobyt ve stejném zařízení, což nebylo pro výzkum nijak zásadní, neboť uživatelky se v rozhovorech zmiňovaly o volnočasových aktivitách za dobu svého posledního pobytu.

U výběru participantů z řad zaměstnanců azylového domu jsem vycházela z faktu, že volnočasové aktivity pro uživatelky plánují a pořádají pouze pracovníci v sociálních službách. Pracovníci v sociálních službách v hlavním zaměstnaneckém poměru v dané sociální službě jsou čtyři a dále dva pracovníci v sociálních službách na dohodu o provedení činnosti. Vzhledem k tomu, že jedním z pracovníků na hlavní zaměstnanecký poměr je výzkumník a jeden z pracovníků na dohodu o provedení činnosti volnočasové aktivity nerealizuje, jsem sběr dat uskutečnila u čtyř pracovníků v sociálních službách. Pro identifikaci jsem použila soubor písmena Z a pořadové číslice, pod kterou rozhovor vzniknul, tedy Z1, Z2, Z3, Z4. Všichni participanti z řad zaměstnanců jsou dlouhodobými zaměstnanci stejného azylového domu, a to v délce 4–20 let. Někteří mají pracovní zkušenosti z jiných azylových domů. Většina má pracovní zkušenosti z jiných typů sociálních služeb. Rozhovory jsem uskutečnila po pracovní době zaměstnanců proto, abychom nebyli nikým a ničím rušeni, rozhovory probíhaly v klidu a bezpečí. S každým ze zaměstnanců jsem se na uskutečnění rozhovoru předem domluvila, aby si na něj vyhradil čas a rozhovor tak nebyl ovlivněn např. délkou volného času participanta. Rozhovory proběhly koncem ledna a počátkem února 2024 a nesly se v přátelské, pohodové a bezpečné atmosféře. Zejména u participanta Z1 jsem v průběhu rozhovoru cítila velký zájem o výzkumné téma a využití a uchopení tohoto tématu jako nástroje pro zlepšení situace uživatelék azylového domu.

Při výběru dokumentů pro analýzu spisové dokumentace jsem se opírala o fakta, že každá proběhlá volnočasová aktivita je zaznamenána v elektronické podobě, a to ve formě údajů:

- název aktivity,
- popis aktivity,
- datum aktivity,
- informovaný souhlas uživatelk s pořízením fotografií z aktivity pro účely organizace,
- počet uživatelk a dětí, kteří se aktivity zúčastnily,
- jméno pracovníka, který aktivitu zrealizoval.

Analyzovala jsem dokumenty za rok 2022 a 2023. Dokumenty let 2021 a níže jsem analyzovat nemohla, a to z důvodů již výše popsanych – sociální služba do roku 2022 působila pod záštitou jiné organizace, která zanikla a dokumenty o volnočasových aktivitách, které se do roku 2022 vedly pouze v papírové podobě, jsem již neměla k dispozici a neměla možnost jejich získání.

6.5 Předvýzkum

Předvýzkum jsem realizovala z důvodu ověření snadného a správného pochopení otázek a získání zpětné vazby na potřebu přeformulování otázek v rozhovoru. A i když, jak uvádí Topinka (2013, s. 43), kvalitativní metodologie poskytuje značnou flexibilitu a je možné se v průběhu realizace ještě doptávat, aby nevzniklo nedorozumění, chtěla jsem pro obě strany respondentů zajistit, aby se při rozhovoru cítili dobře, uvolněně a bezpečně. Již v samotném předvýzkumu jsem otázky pro uživatelky přizpůsobila jejich způsobu komunikace, nepoužívala jsem cizojazyčné výrazy a otázky jsem formulovat tak, aby byly lehce pochopitelné. Např. u zjišťování předností

a nedostatků volnočasových aktivit jsem použila větu: Jak se Vám líbí volnočasové aktivity v azylovém domě? U okruhu otázek týkajících se sebepojetí a sebedůvěry jsem místo termínu sebepojetí použila slovní spojení – pohled sama na sebe. Předvýzkum jsem provedla s jednou uživatelkou azylového domu a jedním pracovníkem a realizovala jsem jej týden před samotným výzkumem, abych v případě potřeby měla čas na přeformulování otázek. Oběma participantů jsem vysvětlila, proč předvýzkum provádím, že je zcela dobrovolný a anonymní. Po proběhlém předvýzkumu jsem musela některé otázky do rozhovoru přeformulovat pro potřebu jejich lepšího porozumění.

6.6 Etika výzkumu

Etika výzkumu je velmi důležitou součástí samotného výzkumu. Podle Švaříčka a Šedové (2014, s. 45–49) patří mezi základní principy etického výzkumu důvěrnost, která je zajištěná anonymizací participantů a diskrétností výzkumníka. Dále je to poučený souhlas, který je zdokumentovaný písemnou nebo nahrávanou formou a jehož obsahem je dobrovolný souhlas participanta na výzkumu. Posledním principem etiky výzkumu je zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

Já jsem k problematice etiky výzkumu přistoupila tak, že jsem o svém záměru psát bakalářskou práci na téma Evaluace volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi v tísní a následném provádění výzkumu informovala statutárního zástupce organizace a zajistila si u něj souhlas s prováděním výzkumu. Vzor souhlasu je součástí příloh bakalářské práce. Před samotným zahájením sběru dat, prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, jsem vždy zabezpečila klidné místo, na kterém jsme nebyli nikým rušeni a participantovi tak zajistila pocit klidu a bezpečí. Každého participanta jsem nejprve ujistila, že rozhovor je

dobrovolný a následně jsem představila téma bakalářské práce a cíl bakalářské práce, kterého chci dosáhnout výzkumem realizovaným prostřednictvím rozhovorů. Participanta jsem ubezpečila o úplné anonymizaci a důvěrnosti získaných dat a seznámila ho s délkou rozhovoru v rozmezí 40–50 minut. Vysvětlila jsem, z jakého důvodu musím rozhovor nahrávat a získanou nahrávku doslovně přepisovat pro potřeby analýzy získaných dat. Participanta jsem ujistila, že kdykoliv může odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku, rozhovor ukončit nebo přerušit. Každému z participantů jsem na sebe předala kontakt. Poté jsem participantovi předložila k přečtení a podpisu informovaný souhlas s účastí na výzkumu. Jeho vzor je přílohou této bakalářské práce. Po proběhlém rozhovoru jsem participantovi poděkovala. Se statutárním zástupce jsem domluvena na poskytnutí výsledků z výzkumu.

7 Rozhovory a spisová dokumentace

Rozhovory s participanty výzkumu jsem uskutečnila přímo v azylovém domě, a to zejména pro klid a bezpečí samostatných participantů. Zajistila jsem samostatnou místnost, kde jsme po dobu rozhovoru nebyli rušeni. Ujistila jsem se, zda jim volba místnosti vyhovuje. Pro zajištění důvěryhodnosti výzkumu jsem si vedla deník výzkumníka, který jsem si rozčlenila do následujících segmentů:

- pořadové číslo rozhovoru,
- datum,
- čas počátku a ukončení rozhovoru,
- popis vnějšího prostředí (zde jsem si zapisovala např. vzhled fyzického prostředí, atmosféru, náladu participanta i výzkumníka),
- poznámky v průběhu rozhovoru (problémy, výzvy, nápady související s výzkumem, možný směr výzkumu),
- závěrečnou reflexi.

Jeden z listů terénního deníku je přílohou této bakalářské práce.

Pokud jsem potřebovala nějaké téma rozvést nebo mi nebylo něco jasné, používala jsem následující pomocné otázky:

- Můžete to rozvést?
- Můžete to popsat konkrétněji?
- Teď jste naznačila, že...?
- Pochopila jsem správně, že ...?
- Co dalšího mi můžete sdělit o této zkušenosti?

Nahrávky rozhovorů jsem doslovně přepsala. Pro zpracování rozhovorů jsem nejprve použila otevřené kódování prvního stupně, to je součástí příloh bakalářské práce. Následně jsem kódy prvního stupně rozdělila do kategorií a z nich pro pochopení a vizuální stránku vzájemného

ovlivňování kategorií vytvořila mentální mapu. Samotné zpracování rozhovorů následuje v další podkapitole.

7.1 Zpracování rozhovorů

Jak jsem uvedla již výše v bakalářské práci, rozhovory jsem doslovně přepsala a tento doslovný přepis jsem nejprve zpracovala technikou otevřeného kódování, což je způsob, jak univerzálně a efektně začít zpracovávat data v kvalitativním výzkumu. Otevřeným kódováním jsou texty rozhovorů rozděleny na jednotky, což mohou být slova, věty, ale i odstavce. Z takto vyselektovaných jednotek vytvoříme kódy tím, že je pojmenujeme nebo označíme. Kódy se můžou v průběhu zpracování dat revidovat a podle potřeby měnit. S vytvořenými kódy výzkumník dále pracuje (Švaříček & Šedová, 2014, s. 211–217). Švaříček se Šedovou (2014, s. 2017) dále uvádějí, že kódy musí být v textu vždy dohledatelné, proto jsem u otevřeného kódování zvolila následující způsob dohledávání kódů v přepsaných rozhovorech. Účastníka jsem označila, jak jsem již uvedla výše, písmeny Z nebo U, a přiřadila k nim číslo podle pořadového čísla rozhovoru, tedy např. Z1. K tomuto souboru písmena a číslice jsem za lomítko vložila číslo stránky, kde se kód nachází a za pomlčku číslo řádku na stránce. Například jsem zvolila kód s názvem „rodičovské kompetence“. Tomuto kódu jsem přiřazovala různé sekvence rozhovorů, kdy např. „*matky se mohou naučit něco nového*“ (Z1/1-7) značí, že jej v listinné podobě rozhovorů najdeme v rozhovorech zaměstnanců, konkrétně rozhovor č. 1, na 7. řádku 1. strany rozhovoru. Část jednoho z přepsaných rozhovorů a následné rozdělování sekvencí pod kódy, kdy jsem si na každý kód vytvořila samostatný soubor ve Wordu, je součástí příloh bakalářské práce. Pro účely ukázky otevřeného kódování jsem do příloh bakalářské práce vložila ukázkou jednoho z kódů.

Vytvořené kódy jsem rozdělila do kategorií a kategorie přiřadila k jednotlivým výzkumným problémům, kterými jsou témata evaluace, bezpečí a terapeutického vlivu, a to takto:

Evaluace

- účinek,
- vnímaná motivace,
- komunikace,
- doporučení.

Bezpečí

- prostředí,
- pracovníci.

Terapeutický vliv

- zdraví,
- rodinné vztahy.

7.2 Interpretace rozhovorů

V této části se budu věnovat jednotlivým tématům a k nim nalezeným kategoriím.

Evaluace

K tématu evaluace byly díky rozhovorům objeveny následující kategorie – účinek, vnímaná motivace, komunikace, doporučení.

Účinek

Pracovníci azylového domu se domnívají, že účinkem volnočasových aktivit je především zdokonalování životních kompetencí uživatelů a učení se nových věcí, což může mít vliv i na budoucnost uživatelů. Pracovníci

uvádějí, že se uživatelky nejčastěji zlepšily v oblasti péče o domácnost a děti a ve finanční gramotnosti. „Většinou se aspoň trochu naučí něco nového, třeba hospodařit s penězi, vařit, něco tvořit“ (Z1/1-21). „Když odchází, tak prostě díky volnočasovkám umí aspoň něco, nějaký ty základy toho vaření, pečení, ručních prací, jak se starat o dítě“ (Z3/4-24-25). Dlouhodobý účinek aktivit však pracovníci nemají možnost vyhodnotit. „Jestli jí to jako dlouhodobě posílilo, mělo vliv na její budoucí život třeba za čtyři roky, tak to já nevím, to už nemůžu posoudit. Ale asi jak u které, protože některé se sem vrací a některé už nikdy nevidíme, ale my nemáme ty informace, kde jsou a jak doopravdy skončily“ (Z3/2-16-17). Pracovníci se domnívají, že po odchodu z azylového domu by měla fungovat nějaká forma podpory tak, aby se nabyté kompetence dále rozvíjely. „Chybí ta podpora zvenčí, aby prostě se mohla někde uplatnit“ (Z3/3-39).

Volnočasové aktivity pak mají, dle pracovníků, vliv i na sebedůvěru a sebepojetí uživatelky, což vede i k větší samostatnosti uživatelky. „Uvědomí si, že nemusí chodit jen v teplácích, ale můžou se krásně obléct, učesat a nalíčit. Působí pak jako žena“ (Z3/4-29). „Chlubí se, že si ví rady v určitých situacích a i vidíme, že jsou pak víc aktivní“ (Z3/3-26). Potom zjistí, že prostě vlastně to tak moc složité není a třeba to pak zkusí sama, už se nebojí“ (Z3/4-12). Pro účinek volnočasových aktivit je však třeba uživatelky v aktivitách podporovat. „Určitě je důležité posílit jejich sebedůvěru v tom, že aktivitu zvládnou, že na to mají, nenechat je v tom samotné“ (Z1/2-22-23). Pomoc a podporu uživatelky velmi oceňují. „Pracovnice to dokážou pěkně vysvětlit, mají s náma trpělivost“ (U4/2-41). „Přitom nám pomáhají pracovníci, jsou skvělí, dávají si na tom záležet, na té práci“ (U4/2-40).

Uživatelky díky volnočasovým aktivitám taktéž pociťují zlepšení kompetencí, nabytí sebedůvěry a zlepšení vztahu s dítětem. „Díky těm aktivitám mám více času pro dceru, protože ho spolu trávíme, ona je ráda a já taky, pak si i víc rozumíme, protože se spolu víc bavíme“ (U4/1-28-29). Prostě se zdokonaluju v těch věcech, kterejm třeba nerozumím, v tom vaření a taky v té péči

o sebe, jak se učesat a oblíct“ (U5/1-7). „Mám větší víru sama v sebe, že to prostě udělám, dokážu, že prostě já na to mám a taky teď už vím, jak na to, a to ten pocit je super“ (U5/3-27).

Vnímaná motivace

Podle uživatelék i pracovníků je motivací pro účast na volnočasových aktivitách využití volného času matky a dítěte a smysluplné trávení volného času. *„Když se zapojí, tak má možnost využít dobře svůj volný čas, který stráví se svým dítětem“ (Z1/1-4-5).*

Avšak motivací může být i zdravá soutěživost. *„Chtějí všem dokázat, co v nich je“ (Z4/2-26).*

Dle uživatelék je velkou motivací pro jejich účast pocit radosti ze společenského setkání s ostatními uživatelkami. *„Při volnočasovkách jsem strašně spokojená, cítím se tam dobře, a hlavně mě to baví“ (U1/1-4). „Seznámím se tady s novými maminama a se starými uživatelkami se pobavíme, to mě vždycky nakopne“ (U4/1-32-33). „Moc ráda se účastním, protože mě to baví a naplňuje a prostě sem ráda za ty aktivity, že tady jsou“ (U5/1-12).*

Někdy bývá pro uživatelky motivací i ponechání dítěte na volnočasových aktivitách a mít tak možnost využít volný čas sama pro sebe. *„Když jsou ty aktivity, tak jsem v klidu, protože oni, moje děti, můžou být tam a já tak mám čas pro sebe nebo si v klidu uklidit, prostě si dělat, co budu chtít“ (U1/1-22-23),* což však někteří pracovníci považují spíše za slabinu volnočasových aktivit. *„Tak některá uživatelka, ta jako spíš dítě přenechá nám, jako že se máme my o něj starat“ (Z3/3-7).*

Výběr tématu volnočasové aktivity, kdy mezi nejoblíbenější aktivity u uživatelék patří péče o svou osobu a vaření, velmi často rozhoduje o účasti uživatelék na aktivitě. *„Ty nehty, to jsem si krásně odpočinula a taky mě to strašně baví. Myslím jako ta kosmetika a tak. No a taky vaření, to potřebuju umět“ (U1/1-16). „Dělání těch nehtů. Jo to byl luxus, to byla nádhera. Měla jsem to*

poprvé v životě a něco nádherného. Na to nikdy nezapomenu, a ještě mě strašně baví vaření a pečení, u toho si nádherně odpočinu a jsem jak vyměněná“ (U4/3-7-8).

Komunikace

Obě skupiny participantů se shodly, že by komunikace ohledně volnočasových aktivit měla být zlepšena tak, aby se účastnilo co nejvíce uživatelék. Pracovníci uvedli, že by se měli více zajímat o oblasti zájmů uživatelék a zároveň by uvítali, kdyby si uživatelky samy určovaly, co chtějí dělat, což se však moc neděje a samotné uživatelky přiznávají, že v plánování aktivit nejsou moc aktivní, ale rády by to zlepšily. Zároveň však oceňují aktivitu pracovníků při plánování aktivit.

Z vlastní zkušenosti vím, že pokud uživatelku opravdu něco baví, zajímá, chtěla by si něco uvařit nebo vytvořit, tak přijde za konkrétním pracovníkem a aktivitu si s ním domluví.

Pro zlepšení komunikace bych osobně navrhovala, tak jako v rozhovoru uvedli i někteří pracovníci, aby se o volnočasových aktivitách s uživatelkami více vzájemně diskutovalo, a to pak především na společných besedách, které se v azylovém domě pořádají každých 14 dnů. *„Uživatelky by si samy měly říct, co chtějí dělat, v čem se chtějí zlepšit a byly v tom aktivnější a při besedách, aby se o tom více diskutovalo“ (Z1/3-5-6).* *„Měli bychom se více zajímat o to, co by uživatelky chtěly dělat, aby je to bavilo a účastnily se s chutí“ (Z1/3-3).* *„Myslím, že bysme měly dávat více návrhů na ty aktivity, co by nás bavilo, aby věděli, co chceme“ (U4/3-43).* *„Vždycky za námi někteří přijdou a ptají se, jestli to chceme dělat, když něco plánují“ (U1/3-6).*

Doporučení

Pracovníci by pro zlepšení volnočasových aktivit doporučovali vylepšení vybavení na volnočasové aktivity a rozšíření zázemí azylového domu, což by jistě uživatelky uvítaly a rozšířila by se tak i možnost

nabízených témat pro volnočasové aktivity, které teď, právě pro nedostatek vybavení nebo zázemí, není možné v azylovém domě vykonávat. Mezi doporučeními bylo i rozšíření okruhu typů volnočasových aktivit o různé přednášky nebo promítání fotografií. V této souvislosti mě však napadá, zda by o aktivitu typu „přednáška“ uživatelky stály a spíše si pracovníci neplní svá osobní přání. *„Když by někdo chtěl sportovat, tak mít tady klubovnu, sportovní vyžití, lépe řečeno tělocvičnu nebo kde by s těma dětma se mohlo jako jít“ (Z3/4-34-35). „Dobrá by byla výtvarná dílnička, kuchyň, tělocvična. Malování a výbava na něj“ (Z3/4-33-34). „Mohla by se pozvat nějaká osobnost a udělala by se přednáška nebo promítání fotek“ (Z1/2-35). „Výlety ven, to by bylo strašně fajn, to už jsem tady zažila, a to byl velký úspěch. Děti se tady nedostanou ven, tak to by uvítaly“ (Z3/5-21-22).*

Pracovníci si taktéž myslí, že by si náklady s volnočasovými aktivitami neměly hradit uživatelky, neboť finance jsou dle pracovníků hlavní bariérou účasti a doporučují navýšení financí na aktivity od organizace nebo oslovení některé z nadací. *„Je to otázka financí, jestli by se matky na tom dokázaly podílet. Si myslím, že jako pokud by to musely hradit, tak by se asi účast neuskutečnila“ (Z3/5-22-23). „Sociální pracovníci by mohli oslovit nějakou nadaci, byly by ty výlety pak hrazeny z nadace. Nebo třeba jen dětem a matka by si to hradila sama“ (Z3/5-24-25).*

Uživatelkám se volnočasové aktivity velmi líbí a jako jednu z možných bariér neúčasti některých uživatelék vidí nevhodně zvolené téma, jako jsou např. některé sportovní aktivity. *„Nezapojila bych se do toho, když mě řekne, že mám hrát fotbal, do toho bych se nezapojila, protože to mě nebaví“ (U4/4-3-4).*

Jako jedno z možných zlepšení volnočasových aktivit by uživatelky uvítaly aktivity mimo azylový dům a navýšení počtu aktivit v péči o sebe. *„Mohly bysme třeba chodit ven na výlety a vůbec se domlouvat na tom, co chceme, aby nás přišlo víc. Nebo co by se nám jako líbilo, třeba to zkrášlování“ (U1/3-15-16). „Aby jich byly víc jako pro maminky, jako to zkrášlování a tak“ (U2/2-32).*

Nejvíce by však uživatelky uvítaly, kdyby byly aktivity pořádány častěji. *„Hlavně by jich mělo být víc, jako myslím častěji, třeba každý den“* (U2/2-33). *„Rozhodně by se měly konat častěji než jednou za týden, třeba dvakrát, třikrát, prostě častěji“* (U4/4-6).

Na čem se však uživatelky i pracovníci shodnou je, že na účast uživatelek má největší vliv vhodně zvolené téma, které by mělo být oběma stranami vzájemně komunikováno a strany by měly dojít ke vzájemné shodě. Jak více hovořit o tématu, je navrhováno již v kategorii „komunikace“. *„Téma se musí líbit matkám i dětem, pak se zúčastní“* (Z2/3-11). *„Měly bysme se domlouvat na tom, co budeme a chceme dělat“* (U2/2-36). *„Musí nás to bavit všechny, ne jednu nebo dvě uživatelky, a aby se zapojily i děti, že to v životě budou potřebovat“* (U5/4-16-17).

Bezpečí

K tématu bezpečí byly díky rozhovorům objeveny následující kategorie – prostředí a pracovníci.

Prostředí

„Já si myslím, že tady bezpečnost uživatelek bude, pravidelně se dělají revize na různé elektrospotřebiče a my, jako pracovníci, dbáme na dohled, aby se jim třeba při rozdělování ohně nic nestalo“ (Z3/3-16-17). Z předešlé citace je patrné, že někteří pracovníci si vůbec nespojili bezpečné prostředí s možnými formami diskriminace a utlačování a spíše mají pocit bezpečí spojený s technickým zázemím, což jistě není ke škodě, ale více než úrazu elektrickým proudem se budu dále věnovat potřebě bezpečného prostředí bez předsudků a odmítání jako jedné z nejdůležitějších pro osobní pohodu uživatelek při volnočasových aktivitách.

Většina pracovníků si potřebu bezpečného prostředí bez předsudků velmi dobře uvědomuje a dělá vše proto, aby takové prostředí bylo vytvořeno a udržováno, neboť chápou, že jen v takovém prostředí se budou všichni cítit v pohodě a bezpečí. *„Když jsou nějaké rasistické narážky nebo něco, tak jsou upozorněni konkrétní uživatelé, že tak mluvit nebudou nebo budou vyloučeni z aktivity, protože se na těch volnočasovkách všichni budou cítit dobře. Když bych to nechala tak, tak by mi příště taky nikdo nemusel přijít a já bych se jim vůbec neřivila. To jsou kolikrát tak škaredé poznámky, a to i vůči vlastní rodině, to jeden nepochopí“* (Z1/2-11-13). *„Pokud někteří mají různé narážky, třeba na romské ženy, a tak jako jsou ve svých projevech agresivní a používají nevhodné výrazy, tak je vyloučím z těchto aktivit. A to se někdy stává, je úkolem pracovníka, aby je chránil, nikdo za svůj původ nemůže“* (Z2/2-10-13).

Uživatelky velmi citlivě vnímají různé formy předsudečných náznaků, které přicházejí od jiných uživatelek azylového domu a přiznávají, že se v tom necítí komfortně. *„Jo, někdy někdo má blbý narážky na rodinu, na Romy, vždycky si něco najdou, tak to mi není příjemný“* (U3/2-16). *„To víte, to prostě nejde přeslechnout, když někdo někoho posílá do plynu nebo mluví o černejch, cikánech a tak. Přitom sami by si měli sáhnout do svědomí, jestli jsou lepší“* (U1/3-18-20).

Pracovníci

Pracovník, který vnímá potřebu bezpečného prostředí a dokáže jej při volnočasových aktivitách udržet, je odměněn výbornou náladou uživatelek a přátelskou atmosférou, která při nich panuje. Z vlastní zkušenosti vím, že dobře odvedená práce, ke které nálada uživatelek bezpochyby patří, přináší pocity uspokojení a vědomí, že tato práce má smysl. *„Je to tam výborný, jako že se tam smějeme. Jsme veselí. Je to tam pohoda, relax, super. Není tomu co vytknout a je kolikrát škoda, že to musí skončit“* (U2/2-15-16). *„Je tam kamarádká atmosféra, všichni si to užíváme, bavíme*

se spolu, žertujeme, je tam veselo“ (U1/2-24). „Uživatelky si užívají klidu a pohody při volnočasových aktivitách“ (Z1/2-16).

Pokud se však bezpečné prostředí nedaří udržet, odnáší to uživatelky na svém zdraví. *„To víte, to jako nepřidá, když slyšíte rasistická slova o černejch a takové věci, nelíbí se mi to a přemýšlím o tom někdy dlouho“ (U4/2-31).* Úkolem pracovníka by tak mělo být udržení bezpečného prostoru, což se jim dle uživatelék víceméně daří. Pocit bezpečí se pak odráží i na zdraví uživatelék. *„Zachovala se pěkně, nenechala to dopustit, zabránila tomu, a to mě strašně potěšilo, to napětí odpadne z toho, co zase bude“ (U4/3-11).* *„Cítím se bezpečně, protože jsme spolu, jako uživatelky a pracovníci. Tak vím, že se nemůže nic stát, že se o nás pracovníci postarají. Jako tak, ono to není příjemný, když to slyšíte a kolikrát o tom hodně přemýšlíte, ale za ten přístup některých jsem strašně ráda“ (U3/2-15-16).*

Jsou však i pracovníci, kteří nevhodné projevy přehlížejí, což vede k psychické nepohodě uživatelék a mohlo by být i důvodem neúčasti. *„S některou pracovnící to není úplně ono, víte, ona třeba nadržuje jiným tady a ten jejich synáček pak různě vykřikuje hnusný věci o nás, jako o Romech, a posílá nás, však víte kam, ona mu nic neřekne, tak to se mi nelíbí, to mě mrzí. To chcete odejít a nechodit“ (U1/1-19-21).* Neřešení problému bezpečného prostředí není ze strany pracovníků našťastí pravidlem. *„Jiní řeknou a pošlou ho pryč, ale ona ne“ (U1/1-22).*

Pracovníci udávají, že v případě potřeby nejčastěji zasáhnou tak, že nejprve účastníka upozorní a v případě, že nepřestane, tak jej z aktivity vyloučí. *„Pokud někteří mají různé narážky, třeba na romské ženy, a tak jako jsou agresivní, tak a používají nevhodné výrazy, tak je upozorním a pokud nepřestanou, tak je vyloučím z těchto aktivit, to nejde takto a kdo jiný se jich má zastat. A to se někdy stává, ne často, ale stává“ (Z2/2-10-13).*

Terapeutický vliv

K tématu terapeutického vlivu jsem z rozhovorů identifikovala následující kategorie: zdraví a rodinné vztahy. Na počátku bakalářské práce jsem předpokládala, že vztah matky a dítěte bude jednou z podotázek k hlavnímu cíli. Při rozboru rozhovoru však vyplynulo, že na psychické zdraví má vztah matky a dítěte zásadní vliv, a proto jsem tuto kategorii přiřadila k terapeutickému vlivu volnočasových aktivit.

Zdraví

Dle pracovníků mají volnočasové aktivity velký vliv na psychické zdraví uživatelky, což se pak samozřejmě odráží i v jejich osobním životě, kdy jsou uživatelky spokojené, klidné, bez napětí. *„Užívají si klidu a pohody při volnočasových aktivitách a jde to vidět i potom, neřvou a jsou víc v klidu“* (Z1/2-16). *„Ukáže se i ta pohoda tam, spadne z nich stres, že nemusí nic řešit, ničím se zaobírat. Baví se, smějou, povídají si. Ty starosti jsou tam pořád, co si budeme povídat, ale aspoň na tu chvíli je to lepší“* (Z3/4-8).

Stejnou zkušenost s volnočasovými aktivitami mají i uživatelky. Z rozhovorů je patrné, že i přístup pracovníků má vliv na pocity uživatelky *„Když máme ty aktivity, tak jsem v klidu, tam nemusím nic řešit, vždycky je mi pak líp a cítím se dobře. Nikdo tam po mně nic nechce a věnujou se nám, jako že jsou tam pro nás“* (U1/1-22). *„Vždycky se mi zlepší nálada, odreaguju se a jsem taková klidná, jako pohoda, relax, takové uvolnění“* (U3/2-25). Podle uživatelky mají největší účinek na psychické zdraví volnočasové aktivity zaměřené na péči o sebe. *„Ty nehty, to jsem si krásně odpočinula a taky mě to strašně baví. Myslím jako ta kosmetika a tak“* (U1/1-16).

Rodinné vztahy

Jak jsem uvedla již výše, nejprve jsem si myslela, že vztah mezi matkou a dítětem bude tvořit samostatnou výzkumnou podotázku. V průběhu rozhovorů však vyplynulo, že právě zlepšení vztahu mezi matkou a dítětem má velký vliv na psychické zdraví matky.

Pracovníci uvádějí, že spolupráce mezi matkou a dítětem ovlivňuje matku i dítě v pochopení a upevnění vztahu a dochází k uspokojení potřeb dítěte. *„Dělají to společně, pomáhají si. To ty děti kolikrát moc neznají, protože ta matka to buď neumí, jako si třeba s nimi hrát, protože to nikdo nedělal ani s ní nebo nemá normálně čas na ty děti. A ty děti jsou pak šťastný, to vidíš“ (Z2/1-29-30).* *„Spolupracují a dělají tu činnost spolem, tak jako to vede k upevnění toho vztahu. Ty děti jsou šťastný, když ta mamina jde a povzbudí to dítě nebo když mu jde zpestřit odpoledne mezi ostatní“ (Z3/3-12).*

Pracovníci popisují, že děti vnímají negativně, když se matka odmítá aktivit účastnit a nedochází tak k uspokojení potřeb dítěte. *„Některé matky nechtějí aktivitu dělat a dítě třeba chce, tak potom vlastně nedochází prostě k tomu propojení matky s dítětem a dítěti je to líto, brečí nebo se vzteká“ (Z1/1-8-10).*

Blízkost vztahu se svými dětmi je pro uživatelky velmi důležitá a volnočasové aktivity vnímají jako prostředek k upevnění vzájemného vztahu, který vnímají jako dlouhodobý. *„Jsme si blíž, jsme spolu, a to je pro mě důležitý“ (U1/2-6).* *„To je pro mě nejdůležitější, že jsme spolu, tady si člověk uvědomí prostě, co to znamená dítě, a já jako máma si uvědomuju, že to všechno dělám pro moji dceru. Ona si to taky asi uvědomuje, protože se i víc mazlí. A to nás takhle jako spojuje, doplňujeme se“ (U4/2-21-22).* *„Na těch volnočasovkách a vlastně i potom jsou se mnou a prostě máme pak k sobě blíž, víc než normálně“ (U5/2-16).*

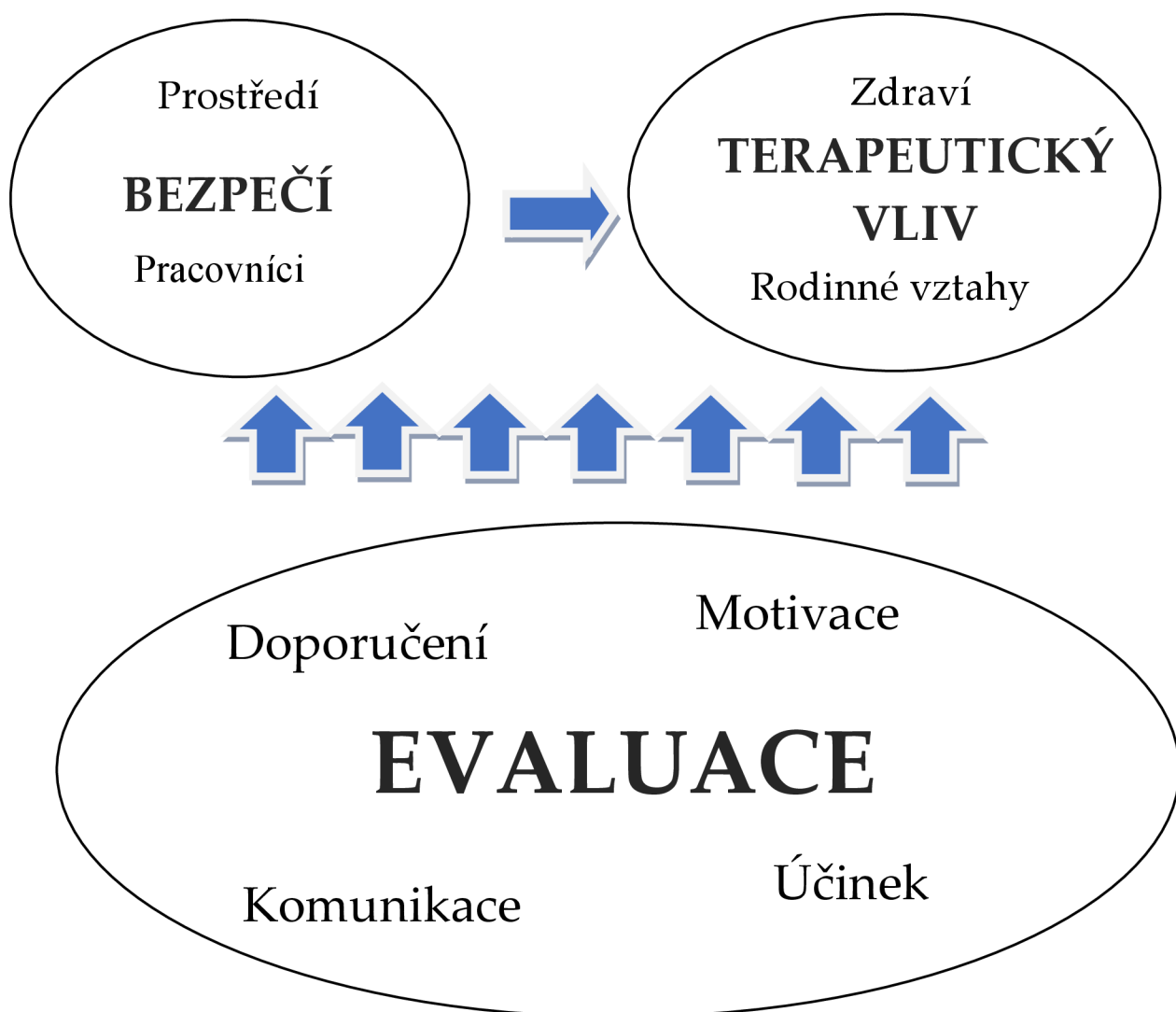
Mezi aktivity, které pracovníci i uživatelky považují za nejvíce podporující vzájemný vztah mezi matkou a dítětem, patří vaření, společenské hry, kreativní a hobby činnosti. *Společně si hrají různé společenské hry, čtou si někdy pohádky, to je baví a děti jim spokojeně sedí na klíně“ (Z2/1-34).*

„Hádanky, vybarvujeme, učíme se spolu, hrajeme pexeso, pomáhá mi vařit, pekla se mnou cukroví to vše nás baví dělat spolu“ (U4/2-18). Někteří pracovníci se však domnívají, že by zásadní vliv na upevnění vztahu mezi matkou a dítětem, kromě vaření a pečení, mohlo mít i společné vykonávání jiných domácích prací. „Třeba jako společný úklid může být perfektní a efektivní pro děti a vést je jako k vzájemnému vztahu matka-dítě. Dítě vidí, že je binec ve společenské místnosti, a tak jde za mamou a říká: „Mamo, pojd', půjdeme to uklidit“, a to si myslím, že by mohl být přínos, kdyby matka šla a uklidili to spolu“ (Z3/2-33-34).

7.2 Mentální mapa

Pro pochopení jednotlivých témat a kategorií jsem vytvořila mentální mapu, jak se vzájemně ovlivňují. Bez komunikace a motivace k volnočasovým aktivitám by nebylo co evaluovat. Volnočasové aktivity mají účinek na uživatelky, který je jednou ze složek motivace a bez zpětné vazby ve formě různých doporučení by nebylo co zlepšovat, kdy právě zlepšování je jednou z podstat evaluace.

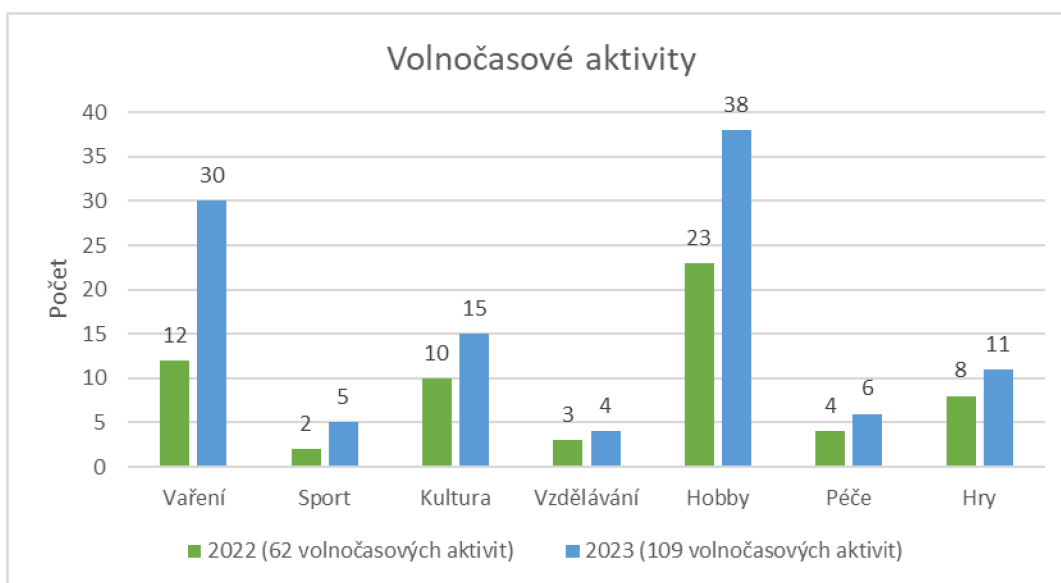
Téma bezpečí ovlivňuje téma terapeutického vlivu, neboť bez pocitu bezpečí by nedocházelo k pozitivnímu dopadu volnočasových aktivit na zdraví a rodinné vztahy uživatelek.

Obrázek 1: Mentální mapa

7.3 Analýza spisové dokumentace

Při zpracovávání dokumentace volnočasových aktivitách jsem si vytvořila tabulku, do které jsem vpisovala datum, téma, počet účastníků a délku konání aktivity. V roce 2022 trvaly volnočasové aktivity celkem 141 hodin a 40 minut, kdy průměrná délka byla 137 minut. V roce 2023 trvaly celkem 248 hodin a 20 minut a průměrná délka byla stejná jako v roce 2022, tedy 137 minut. Samotné volnočasové aktivity pak trvají od 60 minut do 300 minut. Následovně jsem si volnočasové aktivity rozdělila do tematických okruhů vaření, sport, kultura, vzdělávání, hobby, péče a hry a výsledky jsem uspořádala do grafu.

Obrázek 2: Počet jednotlivých typů volnočasových aktivit pořádaných v letech 2022 a 2023

Z grafu je patrné, že došlo v roce 2023 k nárůstu celkového počtu volnočasových aktivit, a to z počtu 62 v roce 2022 na 109 v roce 2023, což je pozitivní zpráva, neboť navýšení počtu aktivit bylo jedno z doporučení uživatelek, jak volnočasové aktivity zlepšit. A i když jedna z nejlépe hodnocených a požadovaných aktivit je péče o sebe, došlo u této kategorie

pouze k 50% nárůstu. U kategorie vaření, o kterou je mezi uživatelkami taky velký zájem, došlo k nárůstu o 150 %, což je stejné jako u kategorie sportu. A i když je 50% nárůst oblíbené aktivity péče, tak v počtu činí nárůst ze 4 aktivit na 6. V počtu aktivit tak došlo k nejvyššímu nárůstu v oblasti vaření, a to z 12 na 30 aktivit za rok. Počet uživatelek a dětí, které se aktivity účastní, jsem nijak v rozboru spisové dokumentace nezohledňovala, protože na účast, kromě zvoleného tématu a jiných výše uváděných vlivů, má podstatný vliv i to, zda je uživatelka a její děti přítomna v azylovém domě, kdy důvody nepřítomnosti mohu být různé – návštěva přátel, rodiny, úřadu, nemoc, zaměstnání a jiné. Proto je tento údaj pro výzkum irelevantní. Nejvíce volnočasových aktivit se pak každý rok konalo v měsíci prosinci, na což mají podstatný vliv svátky sv. Mikuláše, Vánoc a Silvestra. Toto zjištění vychází již z názvu samotných aktivit, jako např. Mikulášská nadílka, Stromeček z chvojí, Štědrý den, Silvestr, Vánoční pečení, Vánoční výzdoba, 1. adventní neděle, 2. adventní neděle, Papírová hvězda a mnohé jiné.

8 Diskuze

Na úplném začátku své práce jsem o volnočasových aktivitách a jejich využití v azylovém domě smýšlela zcela jinak než dnes, kdy svou práci dopisuji. Myslela jsem si, že jsou uživatelkami chápány jako něco, co jim pouze vyplní čas, aby se nenudily, něco okrajového a méně podstatného. Tu „pravou a podstatnou“ sociální práci jsem vnímala úplně jinak. Postupem času, studováním dostupné odborné literatury, přemýšlením o celém problému a citlivými náznaky vedoucího práce jsem došla k závěru, že volnočasové aktivity jsou naopak pro většinu uživatelek podstatnou součástí jejich života v azylovém domě, jsou velmi oblíbené, a to právě pro účinky zvyšování životních kompetencí a vlivu na psychické zdraví uživatelek. Proto jsem v průběhu psaní bakalářské práce měnila výzkumné podotázky a směr výzkumu.

Díky volnočasovým aktivitám se uživatelky rozvíjejí v životních kompetencích, posiluje se jejich sebevědomí a upevňují se jejich vzájemné rodinné vztahy. Cítí se víc v psychické pohodě a klidu, kdy se alespoň v tu chvíli nezabývají problémy, které je trápí.

Z rozhovorů vyplynulo podstatné zjištění, že pracovníci i uživatelky víceméně smýšlejí o volnočasových aktivitách shodně a rozcházejí se jen velmi výjimečně, a to např. ve vnímání volnočasových aktivit jako prostředku pro poskytnutí volného času bez dětí, což může být pro uživatelky velmi významný benefit. Dále se rozcházejí v některých z doporučení pro zlepšení volnočasových aktivit. To však může být způsobeno tím, že uživatelky volnočasové aktivity neplánují a neorganizují, a tak samotné potřeby pro jejich realizaci, jako vybavení a prostory, jsou jim neznámé.

Ze samotné evaluace je patrné, že volnočasové aktivity se uživatelkám líbí a oceňují práci pracovníků azylového domu v oblasti volnočasových

aktivit. Mezi nejoblíbenější aktivity pak patří vaření a péče o sebe. Silnou motivací k účasti jsou právě vybraná témata volnočasových aktivit, rozvoj uživatelky a pocity klidu a bezpečí, které při nich panují.

Terapeutický vliv volnočasových aktivit a potřebu pocitu bezpečí, jako podstatnou součást volnočasových aktivit, uvádí v souvislosti, nejen volnočasových aktivit, ale celkově žen v azylových domech, zejména zahraniční vědecké studie, které uvádím v teoretické části. V oblasti bezpečí uživatelky vybraného azylového domu velmi oceňují práci pracovníků za jejich pomoc a podporu. Prostor bez předsudků a bezpečí uživatelky jsou neméně důležité i pro většinu pracovníků a vnímají, že účast na volnočasových aktivitách by mohla být ovlivněna právě těmito faktory. Na psychiku uživatelky mají volnočasové aktivity nesporný vliv. Uživatelky udávají, že se při nich cítí veselé, relaxované, v klidu a podporují vzájemný vztah mezi nimi a dětmi. Tyto pocity uživatelky vnímají i pracovníci. A častým výběrem vhodných témat se snaží do volnočasových aktivit zapojit uživatelky i s dětmi.

Hlavním doporučením pro volnočasové aktivity by ze strany uživatelky mělo být navýšení jejich počtu a výběr vhodného tématu. A to si myslím, že je důkaz toho, jak dobře svou práci někteří pracovníci odvádějí, neboť z výzkumu vyplynulo, že právě obliba volnočasových aktivit vede k přání uživatelky o navýšení jejich počtu. Ze strany pracovníků je to pak finanční, prostorové a materiální zabezpečení aktivit.

Věřím, že tématem volného času a jeho využitím jako terapeutického prostředku na psychické zdraví a tím i vlivu na sociální začleňování žen bez domova se v budoucnu nebude zabývat pouze zahraniční odborná literatura, ale důležitost tohoto tématu osloví i české odborníky.

Závěr

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. V teoretické části se zabývám azylovými domy, uživateli azylových domů a volnočasovými aktivitami v souvislosti s azylovými domy. V části empirické vysvětluji pojem evaluace v sociální práci, popisuji metodu výzkumu, kterou jsou zvolila, a to kvalitativní metodu, konkrétně pak případovou studii. V této části také popisuji výstupy ze sběru dat – polostrukturovaných rozhovorů a analýzy spisové dokumentace. Pro lepší vizualizaci jsem vytvořila mentální mapu.

Hlavním cílem bakalářské práce byla evaluace volnočasových aktivit v jednom z vybraných azylových domů pro matky s dětmi, kdy by se identifikace předností a nedostatků volnočasových aktivit využila jako doporučení pro zvýšení účasti uživatelky azylového domu a poskytla pracovníkům zpětnou vazbu na pořádané volnočasové aktivity. Dalšími cíli pak bylo zjištění, zda se volnočasové aktivity pro uživatelky pořádají v bezpečném prostředí bez předsudků a různých forem násilí a zda mají na uživatelky terapeutický vliv.

Z výzkumu je patrné, že to, co berou pracovníci jako nedostatky, jako např. materiálové a prostorové zabezpečení volnočasových aktivit, není pro samotné uživatelky žádnou překážkou v účasti, a i když některé z uživatelky přivítaly aktivit mimo azylový dům, nejsou pro ně tyto aktivity na účast rozhodující. Uživatelky i pracovníci vnímají volnočasové aktivity jako přínosné, kdy uživatelky v jejich životech všemožně rozvíjejí, mají vliv na jejich vztah s dítětem a nesporný pozitivní účinek na jejich psychické zdraví. Aktivity probíhají v bezpečném prostředí, které zajišťují pracovníci. Uživatelky by přivítaly více pořádaných volnočasových aktivit na témata, která upřednostňují, a to je zejména péče o sebe a vaření. Z analýzy dokumentů vyplývá, že v roce 2023 opravdu došlo k navýšení počtu

volnočasových aktivit, a to ve všech kategoriích. Uživatelky i pracovníci se shodně domnívají, že právě téma volnočasových aktivit je zásadní pro účast, čemuž by měla napomoci zlepšená komunikace mezi oběma stranami. Důležitou zpětnou vazbou pro pracovníky, že svou práci odvádějí dobře, je pak samotná účast uživatelky na volnočasových aktivitách z důvodů pocitů radosti, pohody, a protože je baví. A právě pocity štěstí, bezpečí, naplnění a pohody, které uživatelky při aktivitách zažívají, jsou pro tyto životem těžce zkoušené ženy světlými body v jejich nelehkých životech.

Seznam použité literatury a zdrojů:

- Baláš, O., Hežová, M., Loukota, R., Prokopová, L., Ptáček, L., Sejbal, J., Stanov, M. (2010). *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*. Brno: Centrum sociálních služeb.
- Bednář, M. (2012). *Kvalita v sociálních službách*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Brisch, K., H. (2012). *Bezpečná výchova*. Praha: Portál.
- Glumbíková, K., Gřundělová, B, Gojová, A. (2018), *Intersekcionalita útlaku u matek bez domova z azylových domů*. *Gender*, 19 (2). Citováno dne 10. listopadu 2023. Dostupné z: <https://doi.org/10.13060/25706578.2018.19.2.430>.
- Glumbíková, K., Gojová, A. (2016). *Vnímané potřeby klientek azylových domů pro ženy a matky s dětmi*. Citováno dne 10. listopadu 2023. Dostupné z: <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=a4b9deb1-0236-4df3-ae92-e07b168494ca%40redis>.
- Graf, S. (2022), *Snižování předsudků jako cesta k fungující společnosti*. Praha: Academia.
- Havrdová, Z. (1999). *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium.
- Hetmánková, R. (2013). *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy*. Praha: Jako doma. Citováno dne 15. listopadu 2023. Dostupné z: http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf
- Hendl, J., Remr, J. (2017). *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hofbauer, B. (2004). *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál.
- Holasová, Malík, V. (2014). *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. Praha: Grada.
- Hradecká, V., Hradecký, I. (1996). *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.
- Janiš, K., Skopalová, J. (2016). *Volný čas seniorů*. Praha: Grada.

- Jedlička, R. (2015). *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada.
- Kalibová, K., Pawlik, K., Bihářiová, I. (2016) *Tváří v tvář předsudečnému násilí*. Praha: In IUSTITIA.
- Kliment, P., Dočekal, V. (2016). *Pohled na bezdomovství v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Klitzing, S., W. (2003). *Coping with chronic stress: Leisure and women who are homeless*. Leisure Sciences, 25. Citováno dne 12. prosince 2023.
Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/01490400306564>.
- Kneustat, M., Devine, M., A., Verlezza, B. (2010) "It Gives Me Purpose": *The Use of Dance with People Experiencing Homelessness*. Therapeutic Recreation Journal, 44. Citováno dne 25. prosince 2023.
Dostupné z: <https://www.proquest.com/docview/921547940?accountid=16730&sourcetype=Scholarly%20Journals>.
- Kolářová, J., Lindovská, E., Benešová, M., Frišaufová, M. (2016). *Stojíme na jejich straně! ... Protože dvě jsou více než jedna*. Praha: Jako doma.
- Kotalová, Jůzová, K., Bechyňová, V., Muňoz, Candia, A., Kubičková, D., Petránková, B., Smutková, L. (2018). *Posilování rodičovských kompetencí*. Praha: Právo na dětství. Citováno dne 31. prosince 2023. Dostupné z: https://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Prezentace-1-Posilovani_rodicovskych_kompetenci.pdf
- Langmeier, J., Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. (1994), *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén.
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon.
- Matoušek, O., Kolářková, J., Kodymová, P. (2005). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.

- Matoušek, O., a kol. (2013). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., a kol. (2003). *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Pazlarová, H., a kol. (2014). *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Nakonečný, M. (2015), *Obecná psychologie*. Praha: Triton
- Nešporová, O., Holpuch, P. (2020). *Populace osob bez domova v České republice: Osoby přespávající venku, v noclehárnách, v azylových domech a v obecních ubytovnách*. Praha: VÚPSV, v. v. i.. Citováno dne 28. října 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Populace+osob+bez+domova+v+České+republice+-Osoby+přespávající+venku%2C+v+noclehárnách%2C+v+azylových+domech+a+v+obecních+ubytovnách+%28VÚPSV%2C+v.+v.+i.%29.pdf/8e85080f-1db5-da98-f13e-0cec497dd252>
- Novák, T. (2008). *Vztah matky a dcery*. Praha: Grada.
- Novák, T., Dvořáčková B. (2008). *Vztah matky a syna*. Praha: Grada.
- Pávková, J., a kol. (2008). *Pedagogika volného času*. Praha: Portál.
- Pearce, K., D. (1995). *Street kids need us too: special characteristics of homeless youth*. Parks 30 (12). Citováno dne 1. ledna 2024. Dostupné z: <https://www.proquest.com/docview/198156268/918BB4AF04264EC9PQ/1?accountid=16730&sourcetype=Magazines>
- Pospíšil, J. (2023). *Hodnoty a volný čas, Nové výzvy pro sociální pedagogiku a pedagogiku volného času*. Olomouc: Univerzita Palackého
- Průdková, T., Novotný, P. (2008). *Bezdomovectví*. Praha: Triton.
- Schwan, K., J., Fallon, B., Milne, B. (2018) „The one thing that actually helps“: *Art creation as a self-care and health-promoting practice amongst youth experiencing homelessness*. Children and Youth Services Review, 93. Citováno dne 30. prosince 2023. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.08.002>.

- Šobáňová, P., Topinka, D., Král, O., Holpuch, P., Janas, J., Topinková, H., Vývodová, H., Korečková, J., Lesková, B., (2022). *Sčítání osob z vybraných kategorií klasifikace ETHOS: Souhrnná výzkumná zpráva*. Ostrava: SocioFactor s.r.o.. Citováno dne 25. listopadu 2023. Dostupné z: http://www.socialnibydleni.mpsv.cz/images/soubory/Souhrnn_zvren_zprva.pdf
- Švaříček, R., Šedová, K., a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Topinka, D. (2013). *Metody a techniky výzkumu v sociální práci*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Trussell, D., E., Mair, H. (2010). *Seeking judgment free spaces: Poverty, leisure, and social inclusion*. Journal of leisure research 42 (4). Citováno dne 1. ledna 2024. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00222216.2010.11950216>.
- Vágnerová, M., Csémy, L., Marek, J. (2013). *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M., Csémy, L., Marek, J. (2018). *Bezdomovectví ve středním věku: příčiny, souvislosti a perspektivy*. Praha: Univerzita Karlova.
- Warburton, W. A., Papic, M. a Whittaker, E. (2022). *Heterogeneity among homeless australian women and their reasons for homelessness entry*. International journal of environmental research and public health, 19 (15). Citováno dne 22. prosince 2023. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ijerph19158909>
- Zuzanek, J. (2022), *Time, leisure and well-being*. New York: Routledge.
- Weinerová, R. (2014). *Romové a stereotypy. Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*. Praha: Karolinum.

Citování zákonů:

Česko. (2006). *Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách*. Citováno dne 20. října 2023. Dostupné z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

Česko. (2006). *Vyhláška 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách*. Citováno dne 20. října 2023. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372793/vyhlaska_505-2006.pdf/bf86c99a-18ed-afb0-9d38-4ab5cf469dbd

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mentální mapa.....	52
Obrázek 2: Počet jednotlivých typů volnočasových aktivit pořádaných v letech 2022 a 2023	53

Příloha č. 1 Vzor souhlasu organizace s výzkumem

Souhlas s provedením výzkumu

Tímto udělujeme souhlas Bc. Janě Pavlíkové, studentce oboru Sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, k provedení výzkumu na pracovišti Azylového domu pro matky s dětmi v tísní, který sídlí na adrese..... Závěry výzkumu budou použity pouze pro účely vypracování bakalářské práce na téma: Evaluace volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi v tísní.

Studentka je povinna údaje získané provedeným výzkumem zpracovat v souladu se zákonem č. 110/2019 Sb., o ochraně osobních údajů.

Příloha č. 2 Vzor informovaného souhlasu s účastí na výzkumu

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu pro potřeby bakalářské práce: „Evaluace volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi v tísni“

Autor: Jana Pavlíková

Tímto uděluji souhlas s účastí na výzkumu a prohlašuji, že se výzkumu účastním dobrovolně a byl/a jsem seznámen/a s podmínkami účasti na výzkumu pro potřeby bakalářské práce na téma: „Evaluace volnočasových aktivit v azylovém domě pro matky s dětmi v tísni“. Byl/a jsem seznámen/a s cílem výzkumu a taktéž souhlasím s nahráváním rozhovoru a následným zpracováním a uchováním mnou poskytnutých údajů a informací z tohoto rozhovoru. Byl/a jsem seznámen/a s možností odmítnutí odpovědi na jakoukoliv otázku, či možností ukončení rozhovoru kdykoliv v jeho průběhu.

Místo:

Datum:

Podpis:

Příloha č. 3 Ukázka otevřeného kódování v rozhovoru

- Jak bys popsala atmosféru během aktivit? A do jaké míry vnímáš, že je podporující a bezpečná?** 15.
Podporující, to si myslím, že jako v podpoře to máme, podporujeme je vždycky a samy se taky podporují. Bezpečí, to zajišťujeme taky. 11.
- A ta atmosféra, jaká je?** 11.
Jaková kamarádká, dalo by se říct, že děti soutěží mezi sebou, takže soutěživa. No a potom mají radost z toho, z těch výsledných věcí, když se jim něco podaří, tak se jdou pochlubit. Samozřejmě, že se ukáže i ta pohoda, tam je. Spadne z nich stres. 15.
- Jak sleduješ změny v sebepojetí a sebedůvěře uživatelék, které jsou spojeny s účastí na volnočasovkách?** 11.
No, tak uživatelka, která prostě nechce, neumí, tak zjistí, když už teda jako je nebo jak bych to řekla, nějakým způsobem, milým, přivedena k tomu, aby se zúčastnila, aby prostě nějakou-tu aktivitu dělala, tak potom zjistí, že prostě to vlastně tak moc složité není a mohla by to s tím dítětem třeba zkusit sama. Ale je to zase na jejím rozhodnutí, na její vůli, něco s tím dítětem v soukromí, doma dělat. Já třeba osobně se zaměřuju na o, ne že vše sama nakoupit, ale přemýšlet o tom, jak i z drobných věcí, které běžně používáme, se dají aktivity udělat. Takže taková recyklace, bych řekla. 9.
- A jak vnímají tady tu recyklaci?** 9.
Ale jó, to jde, recyklace věcí. Prostě vždycky přijdou, že je to dobrý nápad, že by je to ani nenapadlo. Takhle udělat, že se z maličkostí dají udělat i pěkné věci. 9.
- A jsou právě některé aktivity, které se ukázaly být efektní při podporování rozvoje sebepojetí a sebedůvěry?** 20.
Tak hlavně je efektní to vaření. Jako že některé uvaří jen ochucenou vodu a když se s něma vaří a mají chuť se něco nového naučit, tak prostě odchází a umí aspoň něco, nějaký ty základy jako toho vaření. A v osobním životě, když se najde nějaká pracovníce, která prostě umí povzbudit, tak přimět je i využít samu sebe na zkrášlení a péči o sebe. Takže jako zkrášlovací salón, ať to jsou nehty, nebo prostě jako kosmetika, vlasy i módní přehlídka tu byla. Takže využití šatníku. Takže odhalit jim, že nemusí chodit jen v teplácích, ale možou se i krásně obléct. Po si myslím, že to přivede k tomu, že uživatelka nabyde sebedůvěry, že by mohla vypadat jinak. Jinak, no pěkněji, jako ženskost ukázat, no. 19.
- Jakým způsobem by mohly být volnočasovky vylepšeny?** 21.
Vylepšeny, vylepšeny. Možná lepší financovat, nebo mět tady zázemí, že třeba jako když by někdo chtěl sportovat nebo mět nějaké to, takměř tady spíš takovou klubovnu, sportovní vyžití, lépe řečeno tělocvičnu, nebo kde se s těma dětima by mohla jako jít. Ze tady jako ta společenská místnost, kterou tady my momentálně máme ta slouží jako počítačová, herna, televize, ještě ke všemkymu. Je lepší mět nějakou takovou dílničku, kde si to rozpracují jo, nějaké ten výrobek a prostě jít. No prostě, když se pracovníci rozhodnou jít něco dělat, jo a ona by na tom chtěla třeba následněm den pokračovat, tak by se tam mohla zavřít, jako odejít do té místnosti a tam na tom pracovat jako sama v klidu, kdy ona bude mít čas. Ne, teď je daná volnočasovka, bude se pracovat. A to stejné i s tím cvičením. Padl tady návrh, že by mohlo být cvičení, ale prostor tady není. 22.

Příloha č. 4 Ukázka zpracování jednoho z kódů

25. Vzdělávání

...naučí něco nového (Z1/1-21)

...co znamená masopust, při kterém se koblihy dělají (Z1/1-26-28)

...pokud chtějí, něco se naučí (Z2/1-8)

... že se asi něco naučijou (Z2/1-17)

... prostě jim musíš nějakým způsobem ukázat, co budou potřebovat (Z3/1-16)

...byla ochotná se něčemu novému naučit (Z3/2-18)

..., že se naučí hospodařit tady s těmito přístroji (RZ3/2-31)

... vedeme je tady k té bezpečnosti, aby uměly na ty děti dohlédnout. Učíme je to (Z3/3-21-22).

...dozví se, že i z maličností jdou udělat pěkné věci (Z3/4-20).

...když mají chuť se něco nového naučit, tak prostě odchází a umí aspoň něco, nějaký ty základy toho vaření (Z3/4-24-25).

Naučí se nové věci (Z4/1-18)

..., vždy se na nich dozvím něco nového (U3/1-6)

...učím se nové věci (U3/2-37)

Člověk se něco nového naučí (U3/3-2)

...prostě se vzděláváte, učíte se při nich (U4/1-15)

..že nás zase něco naučijou (U4/2-20)

...protože se tam naučím něco nového (U5/1-3)

..., že prostě se naučíme, že se zdokonaluju v těch věcech, kterým nerozumím (U5/1-5)

...naučíme se něco nového, ony nám poradí (U5/4-21)

Příloha č. 5 Ukázka listu terénního deníku

Rozhovor 4

Datum: 30. 1. 2024

Čas: 18:52 - 19:09 - 341

Vnější prostředí:

Společenská místnost AD.
Děti hlídány jinou učitelkou.
Čaj, klid.

Vlastní rozhovor:

Viz nahrávka a přepis

Poznámky v průběhu rozhovoru:

Otázky více přizpůsobit jazyku učitelky.
Navrhnout a vdelet pauzu - únavu učitelky.
Vyvést ?

Závěrečná reflexe:

Doba rozhovoru = 34!
Navrhnout krátkou pauzu všem účastníkům.
Zjednodušit otázky.
Rozhovor probíhal v klidu, uvolněné atmosféře,
učitelka spokojená, ale byla zjevně unavená.
Před rozhovorem vyvést únavu.

Příloha č. 6 Otázky a okruhy do rozhovorů

Přednosti a nedostatky volnočasových aktivit

Pro uživatelky:

- Jak se Vám líbí volnočasové aktivity v azylovém domě?
- Co si myslíte, že je na těchto aktivitách dobré nebo naopak špatné?
- Máte nějaké příklady dobrých nebo špatných zkušeností s těmito aktivitami?
- Pamatujete si, kdy vám některá aktivita pomohla překonat problémy nebo Vám zlepšila náladu, zdraví? Mohla byste ji říct?

Pro pracovníky:

- Jaké jsou podle Vás hlavní cíle volnočasových aktivit v azylovém domě?
- Jaké jsou podle Vás hlavní přednosti a nedostatky těchto aktivit?
- Jaké jsou nejčastější reakce uživatelů na volnočasové aktivity?
- Jakým způsobem sledujete spokojenost uživatelů s volnočasovými aktivitami?

Kompetence uživatelék

Pro uživatelky:

- Jak si myslíte, že Vám volnočasových aktivity pomáhají v péči o dítě a domácnost?
- Můžete říct nějaký příklad, kdy Vám nějaká aktivita pomohla zlepšit určitou dovednost?
- Myslíte si, že jste díky volnočasovým aktivitám získala nějakou konkrétní dovednost nebo jste se v něčem zdokonalila?

Pro pracovníky:

- Jaký je váš názor na to, do jaké míry volnočasové aktivity přispívají k rozvoji kompetencí uživatelůk?
- Můžete uvést příklad, kdy nějaká aktivita pomohla uživatelkám ve zlepšení jejich dovedností?
- Existují některé aktivity, které se zdají být obzvláště účinné při podporování uživatelůk?

Vztah matky s dítětem

Pro uživatelky:

- Myslíte si, že volnočasové aktivity působí na Váš vztah s dítětem?
- Jsou některé aktivity, u kterých si myslíte, že podporují Váš vztah s dítětem?
- Jak hodnotíte, že tyto aktivity napomáhají vytváření pevného vztahu mezi Vámi a Vaším dítětem?

Pro pracovníky:

- Jakým způsobem volnočasové aktivity přispívají k posílení vztahu mezi matkou a dítětem?
- Pokud existuje, můžete uvést příklad, kdy nějaká aktivita pomohla uživatelkám k upevnění vztahu mezi nimi a jejich dětmi?

Pohoda a bezpečnost během volnočasových aktivit:

Pro uživatelky:

- Jak se cítíte během účasti na volnočasových aktivitách v azylovém domě?

- Jsou nějaké konkrétní věci nebo situace při těchto aktivitách, které Vám dodávají pocit bezpečí a pohody?
- Co si myslíte o celkovém účinku volnočasových aktivit na Vaše psychické zdraví a pohodu?
- Jak byste popsala celkovou náladu během těchto aktivit a myslíte si, že je to pro Vás podporující a bezpečné místo?

Pro pracovníky:

- Jak vnímáte psychickou pohodu a bezpečnost uživatelůk během volnočasových aktivit?
- Můžete zmínit nějaké konkrétní opatření, která používáte k vytváření a posílení bezpečného prostředí v průběhu těchto aktivit?
- Jak byste zhodnotil/a celkový vliv volnočasových aktivit na psychické zdraví a pohodu uživatelůk v azylovém domě?
- Jak byste popsal/a atmosféru během těchto aktivit a do jaké míry je vnímána jako podporující a bezpečná?

Sebepojetí a sebedůvěra:

Pro uživatelky:

- Máte pocit, že účast na volnočasových aktivitách má pozitivní vliv na vaše sebepojetí (myslím tím pohled na sebe samu)?
- Myslíte si, že došlo k vývoji Vaší sebedůvěry od doby, kdy jste se začala účastnit těchto aktivit?
- Jsou nějaké konkrétní aktivity, které Vám pomohly ve Vašem osobním rozvoji (vývoji) a růstu?

Pro pracovníky:

- Jak sledujete změny v sebepojetí a sebedůvěře uživatelk, které jsou spojeny s účastí na volnočasových aktivitách?
- Jsou některé aktivity, které se ukázaly být efektivní při podporování rozvoje sebepojetí a sebedůvěry?

Potřeby a doporučení:**Pro obě skupiny:**

- Jakým způsobem by mohly být volnočasové aktivity v azylovém domě vylepšeny?
- Jaké jsou Vaše doporučení týkající se poskytování volnočasových aktivit v rámci azylového domu?
- Jaký je váš názor na to, jak by mohla být komunikace o volnočasových aktivitách zlepšena mezi uživatelkami a pracovníky?
- Jak by mohlo být dosaženo většího zapojení uživatelk do procesu plánování a realizace těchto aktivit?